

UDK 323.1 (497.5) "1967"
929 Holjevac, V. "1967"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 3. veljače 2000.

Većeslav Holjevac u političkim događajima u Hrvatskoj 1967. godine

KATARINA SPEHNJAK

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

U članku se analiziraju događaji u Hrvatskoj 1967. godine vezani uz odlazak iz političkog života Većeslava Holjevca, istaknutoga hrvatskog političara. Na osnovi uvida u arhivsku građu i druge dokumente rekonstruirana se djelovanje V. Holjevca kao predsjednika Matice iseljenika Hrvatske.

V. Holjevac (Karlovac, 1917.- Zagreb, 1970.), predratni sindikalist i član Komunističke partije Jugoslavije /KPJ/, vijećnik ratnog Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske /ZAVNOH/, u poratnom je razdoblju bio republički i savezni zastupnik i ministar u obje vlade i član Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (CK SKH). Bio je i gradonačelnik Zagreba 1952.-1962. pridonijevši njegovu razvoju u moderno urbano središte, a osobito je radio na širenju i oblikovanju Zagrebačkog velesajma kao značajne međunarodne gospodarske izložbe. Godine 1963. izabran je u Sabor i imenovan u Vladu Socijalističke Republike Hrvatske /SRH/, a 1964.-1968. bio je predsjednik Matice iseljenika Hrvatske koja je u to vrijeme doživjela prosperitet.

Autor je knjiga *Hrvati izvan domovine* (1968.) i *Zapisi iz rodnog grada* (1972.).

Iz političkog života Hrvatske otišao je krajem 1967. ostavkom na članstvo u Centralnom komitetu SKH na koju je bio prisiljen nakon partijske istrage o njegovu djelovanju posljednjih nekoliko godina i ocjene o 'nacionalističkim skretanjima'. Povod partijskoj istrazi bila je pojava 'Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika' u ožujku 1967. kada je u partijskim raspravama Matica iseljenika navedena kao jedno od 'žarišta nacionalizma'. Holjevac nije bio potpisnik Deklaracije, ali je njegovo političko ponašanje u vrijeme dok je bio predsjednik Matice ocijenjeno dijelom atmosfere koja je dovela do njezina pojavljivanja. Veću političku težinu u procjenjivanju njegova 'nacionalističkog zastranjivanja' partijski organi pridavali su odnosu prema političkoj emigraciji. Političkim 'skretanjem' smatrano je i njegovo ponašanje na

mjestu predsjednika Odbora za nagrade znanstvenim i kulturnim radnicima 'Božidar Adžija' kada je 1966. godine, suprotno partijskim ocjenama, ustrajao na opravdanosti nagrađivanja nekih djela.

1. Politika prema iseljeništvu i Matica iseljenika Hrvatske 1951. - 1967.

Matica iseljenika Hrvatske osnovana je 12. veljače 1951. godine u Zagrebu kao kulturno-prosvjetno društvo čiji je zadatak održavanje kulturnih veza između iseljeništa i domovine.¹ Prvih godina aktivnost se koncentrirala na organiziranje gostovanja kulturnih društava iz Hrvatske te brizi oko iseljenika povratnika.² Početkom šezdesetih razvija se sustavnija državna politika prema iseljeništvu koja se temelji u uočavanju nekoliko novih dimenzija uloge iseljeništa, osobito političke i ekonomske. Napušta se 'romantizam' u pristupu iseljeništvu, kao i politička isključivost prema političkoj emigraciji, te počinje prevladavati određeni pragmatizam: dio iseljeništa se vidi kao moguća propagandna poluga sistema, a važnom se ocjenjuje i uloga iseljeničkih doznaka u deviznom priljevu zemlje. Na pojačan interes za ovu problematiku utjecao je i val nove ekonomske emigracije šezdesetih godina.

Istodobno, najviši partijski organi su utvrdili da o iseljeništvu, ali i o odlasku u inozemstvo posljednjih godina nema pravih podataka, što je govorilo da prema iseljeništvu nije vođena sustavna i ozbiljna politika. Tako je npr. na sjednici Izvršnog komiteta /IK/ CK SKH 15. travnja 1960. rečeno da dotadašnji kontakti s iseljeništvom ni na razini države, preko konzularnih službi, ni na razini društava matica iseljenika³ ne zadovoljavaju: nema pravih informacija o broju i strukturi iseljenika te je zaključeno da se državna uprava mora bolje organi-

¹ Za prvog predsjednika Matice izabran je Zlatan Sremec (Gradište, 1898.-Zagreb, 1971.), predratni član Hrvatske seljačke stranke /HSS/, antifašističkom pokretu prišao 1943., član Predsjedništva ZAVNOH-a i Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije /AVNOJ/, nakon rata ministar u saveznoj vladi, predsjednik Sabora Narodne Republike Hrvatske /NRH/. Maticu je vodio nekoliko godina. Vicko Krstulović (Split, 1905.-Split, 1988., predratni partijski aktivist, od 1941. istaknuta osoba u antifašističkom pokretu Dalmacije, vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a, ministar savezne i republičke vlade, funkcionar Sabora, član CK SKH.) je bio predsjednik do 1964. godine.

² Povratku iseljenika pridavana je namjera rata velika politička važnost te su organizirane propagandne kampanje u kojima se smjeralo na povratak iseljenika sklonih novoj vlasti. Najviše iseljenika vratilo se u sklopu tih kampanja do 1948. godine: oko 16.000, od toga u Hrvatsku oko 8000, ali se znatan dio njih nakon nekoliko godina vratio natrag, zbog neostvarenih obećanja oko radnih i stambenih uvjeta ili zbog nemogućnosti prilagodbe, osobito njihove djece. Pri Matici je djelovao Odbor za povratnike koji je pomagao u rješavanju raznih problema. Nakon 1948. povratak iseljenika je zastao, jer su mnoga od lijevo orijentiranih iseljeničkih udruženja, iz kojih su se regrutirali povratnici, prihvatila Rezoluciju Informbiroa komunističkih partija i prekinula vezu s Jugoslavijom.

³ Matice iseljenika imale su u to vrijeme Hrvatska, Slovenija, Makedonija, Srbija te Bosna i Hercegovina. Matica iseljenika Hrvatske imala je svoje kotarske odbore, od kojih su najaktivniji bili u Puli, Splitu, Rijeci i Makarskoj. Od 1961. prelazi se na organiziranje općinskih odbora kao pogodnije forme rada.

zirati u bavljenju iseljeničkom politikom. U to vrijeme formalno je, od 1956., postojalo pri Saveznom izvršnom vijeću tijelo koje se bavilo iseljeništvom. Pri Državnom sekretarijatu za inostrane poslove (DSIP) je djelovao Iseljenički odjel, a u Hrvatskoj je takav odjel djelovao pri Vladinom Savjetu za socijalnu politiku, što znači da je u cijeloj Jugoslaviji, uključujući državne organe i republička društva matica iseljenika, na iseljeničkoj problematici radilo oko 30 profesionalaca.⁴ Godine 1961. zaokret u politici prema iseljeništvu vidljiv je u formiranju posebnih državnih organa za bavljenje ovom problematikom. Na saveznoj razini utemeljen je Savjet za iseljenička pitanja na "osnovu sagledavanja potreba da se u prilaženju grupi problema koju čine iseljništvo, privatno zapošljavanje u inostranstvu i emigracija obezbedi jedinstvena jugoslavenska koncepcija, politika i orijentacija"⁵. U Hrvatskoj je pak formirana Komisija za iseljenička pitanja Izvršnog vijeća (IV) Sabora⁶. IK CK SKH zaključio je 1963. da treba s DSIP-om dogovoriti ustanovljenje 'socijalnih atašea' pri određenim konzulatima čiji bi službenici "trebali obavezno biti iz one republike iz koje su većina radnika"⁷ odnosno, smatralo se da je važno naći pogodnu formu koja bi osiguravala "prisutnost i uticaj regionalnog i nacionalnog faktora u onim poslovima koje sa iseljeništvom obavljaju službe DSIP-a."⁸ Bitno obilježje nove politike prema iseljeništvu je njezina decentralizacija: velik dio nadležnosti u bavljenju iseljeništvom prešao je na republike koje su postale, uz matice iseljenika, nositelji temeljne operativne djelatnosti u iseljeničkoj problematici. Važan dio nove politike je i liberalizacija dotadašnjeg zakonodavstva koje se odnosilo na političku emigraciju. Zakon o amnestiji⁹ omogućio je povezivanje porodica, ali i povratak za manji broj iseljenika.

⁴ Iseljeništvom se bavila i komisija Glavnog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske /SSRNH/ za međunarodna i iseljenička pitanja.

⁵ Smatralo se da bi Savjet mogao imati značajnu ulogu u povezivanju s iseljeničkim kolonijama u zemljama gdje to, iz raznih razloga, nije moguće DSIP-u. - Hrvatski državni arhiv /dalje:HDA/, fond Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske /dalje:CK SKH/, Izvršni komitet /dalje:IK/, Zapisnik sjednice 6. V. 1963., ("Prijedlozi zaključaka IK CK SKH po pitanju aktualnih problema iseljništva", 1.)

⁶ Vodio ju je Zvonimir Komarica (Banja Luka, 1920.-, publicist, učesnik antifašističkog pokreta, nakon svršetka rata radio u jugoslavenskoj diplomatskoj službi, iz javnog života uklonjen 1971. kao pripadnik 'Hrvatskog proljeća'.) do 1965. godine, kada je reorganizacijom republičke uprave ukinuta. Dio njezinih poslova prešao je Zavodu za migracije i narodnosti, utemeljenom odlukom Glavnog odbora Matice iseljenika, te iste godine, i za čijeg je direktora imenovan Komarica.

⁷ HDA, CK SKH, IK, Zapisnik sjednice 6. V. 1963., 4.

⁸ Isto. - Komisija Glavnog odbora SSRNH za međunarodna i iseljenička pitanja na više je svojih sastanaka 1963. -1966. kritizirala djelovanje jugoslavenskih konzularnih službi u europskim zemljama, osobito u Zapadnoj Njemačkoj - gdje je bilo najviše zaposlenih iz Hrvatske, u vezi s njihovim neadekvatnim stručnim i nacionalnim sastavom.

⁹ Saveznim Zakonom o amnestiji od 13. ožujka 1962. otvorena je mogućnost da većina političke emigracije legalizira svoj status kao ekonomska emigracija. Od 50.000 emigranata koji su na taj način regulirali svoj status, vratilo se u Jugoslaviju nakon par godina svega 654 osobe, od čega u Hrvatsku 201. Istodobno je iz Hrvatske u procesu povezivanja obitelji u nekoliko posljednjih godina u prekomorske zemlje otišlo 35.000 osoba. - HDA, CK SKH, Doku-

U to vrijeme ni najodgovorniji državni i politički organi nisu imali prave podatke, nego su, kada je razmatrana iseljenička problematika, uvijek govorili o procjenama. Jedna takva je npr. da je broj iseljenika oko 1,5 - 1,6 milijuna, od čega je iz Hrvatske čak dvije trećine.¹⁰ U jednom dokumentu stoji da je npr. godine 1959. od turizma u Jugoslaviji zarađeno "svega 12.000.000 dolara",¹¹ a priljev iseljeničkih deviza je bio 25 milijuna američkih dolara, ne računajući još 10 milijuna dolara u poklon paketima. U necjelovitim analizama nalazimo i podatke da iseljeničstvo iz Hrvatske živi na svim kontinentima, osim u Aziji. Naglašava se da većina njih ima državljanstvo zemlje u kojoj žive, da je u tijeku proces njihove denacionalizacije, osobito djece.

Spisi o iseljeničtvu bilježe i ocjenu da je Rezolucija Informbiroa imala poguban utjecaj na radničke iseljeničke organizacije komunističke orijentacije, jer su one, slijedeći komunističku disciplinu prekinule vezu s Jugoslavijom, a istodobno su se, u razdoblju 1948.-1962., našle na spisku 'subverzivnih', 'protuameričkih' organizacija.

Hrvatska bratska zajednica u SAD-u i Kanadi bila je najstarija i najveća iseljenička organizacija s 550 područnih ogranaka okupljajući više od 100.000 članova i sa 426 omladinskih podružnica s oko 40.000 članova.¹² I u poratnom razdoblju ona je surađivala s jugoslavenskim državnim predstavnicima i iseljeničkim maticama.

Procjenjivalo se da je posljednjih nekoliko godina na privremeni rad u inozemstvo otišlo oko 70.000 ljudi, uglavnom u Zapadnu Njemačku. Način i motivi odlaska, zapošljavanje uz pomoć emigrantskih organizacija i teškoće za-

mentacija /dalje: D/ 1967./129. (Zapisnik grupe za iseljenička pitanja Komisije za međunarodna i iseljenička pitanja GO SSRNH, 28.X. 1963., 1.)

¹⁰ HDA, fond Republičke konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske /dalje: RK SSRNH/, Komisija za nacionalne manjine i iseljeničstvo, Zapisnik sastanka 31. III. 1962., 3. -Smatralo se da u inozemstvu ima oko 150.000 političkih emigranata. Ekonomska emigracija je ocjenjivana kao najbrojnija, ekonomski najjača i politički najnaprednija, ali se naglašavalo da pažnju treba posvećivati i poslijeratnoj emigraciji koju su dotad "vrlo često negativno ocijenili i postupali prema njoj, što se pokazalo kao pogrešno." Procjenjivalo se da Slovenija ima 350.000 iseljenika, Srbija 80.000, Bosna i Hercegovina 50.000, Makedonija 40.000 i Cma Gora 30.000. Najviše je otišlih, s ekonomskim motivima, u razdoblju 1900. - 1914.godine: 1,1 milijun ukupno, od čega iz Hrvatske oko 60%. Slovenije 25%. U razdoblju 1919. - 1940. otišlo je oko 200.000 osoba s ekonomskim i političkim motivima, od čega većina iz Hrvatske. Od 1945. do 1955. bilo je 150.000 političkih emigranata. (Jedan drugi dokument navodi nešto drukčije brojeve: Hrvata u iseljeničtvu - 900.000, Slovenaca - 340.000, Srba - 200.000, Makedonaca - 50.000, Crnogoraca - 10.000.- HDA, CK SKH, D 1964./1096., 1. Spis citiran u bilj. 14, a nastao na istom mjestu, u partijskim organima, i približno u isto vrijeme, donosi znatno drukčije podatke, što pokazuje odsustvo ikakvog ozbiljnijeg uvida u problematiku iseljeničstva.)

¹¹ HDA, RK SSRNH, Komisija za nacionalne manjine i iseljenička pitanja, 1962, spis 'Informacija sa savjetovanja', 5.

¹² Croatian Fraternal Union, osnovana 1894. u Pittsburghu udruživanjem više dobrotvornih organizacija. Osnivala hrvatske škole, domove i kulturnoprosvjetna društva, izdavala listove *Danicu*, *Napredak* i *Zajedničar* (1967., na hrvatskom i engleskom).

pošljavanja u zemlji, nisu obećavali njihov skori povratak te se kao jedan od važnijih političkih zadataka sugeriralo osnivanje iseljeničkih organizacija.

Početak 1964. uobličena je koncepcija rada Matice s osnovnim područjima djelovanja: a) iseljeništvo - predratna ekonomska emigracija, b) amnestirana emigracija, c) privatno zaposleni u inozemstvu i d) naše nacionalne manjine u inozemstvu. Osnovna politička orijentacija pri tome je da se pojača snage koje pružaju otpor emigraciji nenaklonjenoj Jugoslaviji. Osobito pogodnim smatrani su turistički posjeti grupa iseljenika 'starog domovini', a očekivalo se da i amnestirane osobe koje posjete zemlju pomognu "/../ u objašnjava našu stvarnost /../".¹³ Promijenjeni uvjeti rada s iseljeništvom daju novu važnost Matici koja postaje "osnovni faktor rada i kontakata s iseljeništvom". U tom cilju, bitno je organizacijski i kadrovski ojačati Maticu od republike do općine, poboljšati njezinu materijalnu osnovicu da bi svi njezini odbori mogli biti "centri rada s iseljeništvom", u odbore uključiti kadrove iz turizma, sporta, kulture, prosvjete, medija, u rukovodstva izabirati mlade ljude.¹⁴

Osma redovita skupština MIH održana je 27. ožujka 1964., s godinom dana zakašnjenja, što je objašnjeno velikim promjenama koje su se u međuvremenu događale, posebno "rasprave na raznim nivoima o konačnom prevladavanju nepotpunih i neefikasnih gledanja i stavova o radu sa iseljenicima." Također, nastojalo se da se Skupština održi u novom domu Matice, na Trnjanškoj cesti, čija je gradnja trajala godinama.¹⁵ Za predsjednika Matice izabran je Većeslav Holjavec.¹⁶ Te godine Matica grana svoju djelatnost i podupire akcije koje su u duhu nove politike prema iseljeništvu, što je npr. vidljivo i na području medija: već 5. veljače 1964. počela se emitirati tjedna emisija Radio Zagreba "Našim građanima u svijetu", tjednik *Vjesnik u srijedu* je pokrenuo

¹³ HDA, CK SKH, D 1964./529, "Informacija o nekim aktualnim problemima iseljeništva i Matice iseljenika Hrvatske", 24. I. 1964., 2.-3.

¹⁴ Uz "Informaciju.." iz bilj. 13, pod D 1964./529., 1.-2., nalazi se i spis "Pregled iseljeništva, političke emigracije, privatno zaposlenih u inozemstvu i manjina" koji sadrži znatno drukčije podatke o iseljeništvu nego izvor citiran u bilješci br. 10. Tako se npr. u "Pregledu" navodi da iseljeništvo iz Jugoslavije čini oko 1,6 milijuna "svih jugoslavenskih narodnosti", pri čemu se procjenjuje da je 70% tog broja iz Hrvatske. Navodi se da se do II. svjetskog rata iz Hrvatske iselilo oko 900.000, a nakon 1945. - 35.000 osoba. Političku emigraciju čini 250.000 osoba, od toga je 130.000 ratne emigracije i 120.000 poratne, pri čemu je iz Hrvatske oko 150.000 ratne i poratne emigracije. Od 105.000 osoba privatno zaposlenih u inozemstvu i to većinom u Europi, 70.000 je bilo iz Hrvatske. (Iz cijele Jugoslavije u Zapadnoj Njemačkoj radilo je oko 60.000 osoba, 90% iz Hrvatske.) Spis navodi i broj pripadnika hrvatske manjine u sljedećim zemljama: Austrija - 55.000, Mađarska - 40.000, Italija - 5 000, Rumunjska - 10.000 i Čehoslovačka - 10.000.

¹⁵ HDA, CK SKH, D 1964./487, "Izveštaj o radu za vremensko razdoblje 1961.-1963.", 1.- Matica je dotad djelovala u unajmljenim prostorijama u Gajevoj ulici br. 2 u Zagrebu.

¹⁶ Tajnik Matice odn. Glavnog odbora Matice bio je Ivo Marinković. U Glavnom odboru su bili: Ante Blažinić, Danilo Čović (urednik *Matice*), Josip Đerđa, Ivo Frangeš, Marin Franičević, Josip Gržetić, Cino Handl, Vera Jurić, Vojin Jelić, Zvonimir Komarica, Ivica Kranželić, Stjepan Lojen, Oleg Mandić, Živko Maravić, Anka Matić, Tomo Nikšić, Vladimir Pezo, Mijo Rilje, Josip Šentija, Franjo Tudman.

svoje inozemno izdanje 1. travnja iste godine, a poduzeće za proizvodnju gramofonskih ploča 'Jugoton' iz Zagreba započelo je sa 'Zvucima domovine' - 'zvučnim časopisom' namijenjenim iseljeništvu i privremeno zaposlenima u inozemstvu. Matica iseljenika redovito je izdavala mjesečnik *Maticu*¹⁷ i godišnjak *Kalendar* te povremeno glazbeni časopis *Kolo*. Održavala je pismene kontakte s iseljeničkim organizacijama i pojedincima radi davanja informacija i usluga, slala im razne predmete za zadovoljavanje kulturnih potreba (nošnje, instrumente, knjige, filmove), organizirala prihvat grupa i pojedinaca koji su dolazili u posjet, ugovarala odlazak kulturno-umjetničkih grupa među iseljeništvu, kao i njihovih u domovinu, odobravala stipendije djeci iseljenika za studij u Zagrebu, organizirala tečajeve hrvatskog jezika za iseljeničku djecu, prikupljala dokumente i drugi materijal o životu iseljeničva radi znanstvenog istraživanja, brinula se intenzivnije nego prije za hrvatsku manjinu u drugim zemljama. Tako je npr. tijekom 1964. primljeno 5 270 pisama iseljenika, u iseljeništvu je iste godine poslano mnogo knjiga, partitura, turističkih prospekata, gramofonskih ploča, vodiča kroz pravne propise, fotografija i razglednica, zemljopisnih karata, muzičkih instrumenata, kinoprojektora, zastava, rukotvorina, a dodijeljeno je šest stipendija za Zagrebačko sveučilište. Te godine Dom Matice iseljenika u Zagrebu osobno je posjetilo 385 iseljenika. Godine 1965. Matica je primila 6 427 pisama, uspostavila kontakte s ukupno 58 iseljeničkih organizacija u SAD-u i Kanadi, 19 u Australiji, 5 na Novom Zelandu, 38 u Južnoj Americi. Te godine Hrvatsku je posjetilo 12 grupa iseljenika, ukupno 840 ljudi, u Maticu je došlo 624 iseljenika, mnogi od njih su bili članovi Glavnog odbora HBZ-a, uključujući i njezina predsjednika Vjekoslava Mandića¹⁸, koji je u domovinu došao prvi put nakon 50 godina. Gostovala je u Hrvatskoj i grupa "The Pittsburgh Junior Tamburitzans" koja je održala 12 koncerata. Dodijeljeno je novih devet stipendija. I suradnja s gradišćanskim Hrvatima je pojačana te su organizirani tečajevi hrvatskog jezika, tamburice i sl., na Radio-Zagrebu pokrenuta je emisija za gradišćanske Hrvate. Ostvaren je i posjet Hrvatima u Mađarskoj. Uopće, posljednjih nekoliko godina se povećao broj onih iseljenika koji su došli prvi put u Hrvatsku nakon dugogodišnjeg izbjivanja¹⁹, bilježile su političke analize. U 1966. godini Tajništvo Matice razmijenilo je preko 6 500 pisama. Na smotrama folkloru u Zagrebu sudjelovale su te godine 23 iseljeničke grupe, dvostruko više nego 1965. godine. Osobno je MIH posjetilo 858 iseljenika. Povećan je i broj pretplatnika *Matice* i *Kalendar*.. Dodijeljeno je deset novih stipendija te je u Zagrebu tada studiralo 17 Maticinih studenata.

¹⁷ Tiraž *Matice* 1964. (12 brojeva) je 54.000 primjeraka, 1965. - 85.000, 1966. - 75.000 primjeraka. Broj pretplatnika je 1964. bio 3681, 1965. - 5753, 1966. - 5020. *Kalendar* za 1967. tiskan je u 4000 primjeraka (290 stranica i 30 stranica oglasa).

¹⁸ Kastav, 1897.- Sarasota, Florida, 1995., predsjednik Hrvatske bratske zajednice 1948.-1967.

¹⁹ HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967., "Materijali Tajništva MIH za Glavni odbor", 10.

U Komisiji za iseljenička pitanja Izvršnog vijeća Sabora radilo je sedam ljudi, u Sekretarijatu za socijalnu politiku iseljeništvom se bavilo pet ljudi, broj zaposlenih u Matici se povećao na 25. Pri Matici je tih godina formiran i 'Iseljenički arhiv', služba koja je trebala, dok se ne ostvari plan o osnivanju 'Iseljeničkog instituta', raditi na skupljanju dokumenata o povijesti iseljeničkih naselja, ali i na sređivanju novih materijala. Nakon što je krajem 1965. prestajala djelovati Komisija za iseljenišтво Izvršnog vijeća Sabora utemeljen je odlukom Glavnog odbora Matice Zavod za migracije i narodnosti koji se trebao baviti znanstvenim istraživanjima iseljenišтва.

2. V. Holjevac i nagrade Fonda 'Božidar Adžija' 1966. godine

Nagrada 'Božidar Adžija' Republičkog fonda za naučni rad SRH, utemeljena odlukom Sabora koji je imenovao članove njezina odbora, dodjeljivala se svake godine, 1. svibnja, znanstvenim i kulturnim radnicima za ostvarenja na području filozofskih, pravnih i ekonomskih disciplina. Godine 1966. stručna je komisija Odboru, na čelu s V. Holjevcem, predložila šesnaest djela autora, od kojih je nagrađeno šest djela i sedam autora. Politički forumi su smatrali da su nagrađene knjige *Filozofija i marksizam*, Gaje Petrovića i *Etički problemi u djelu Karla Marksa*, Milana Kangrge, sporne. Riječ je o autorima pripadnicima zagrebačkog *Praxisovog* filozofskog kruga koji je bio izložen političkim kritikama posljednjih godina zbog njihova kritičkog pristupa problemima razvoja jugoslavenskog socijalizma.

Na sjednici IK CK SKH 12. svibnja rečeno je da postoji nekoliko prigovora na način i kriterije dodjele nagrada, uključujući i primjedbe Sekretarijata Gradskog komiteta /GK/ SKH Zagreb, u kojima "traži se valorizacija stvarne naučne, političke i idejne vrijednosti nagrađenih radova i ljudi, te pozivanje na odgovornost članova Upravnog odbora fonda, posebno onih koji su članovi Saveza komunista, zbog toga što su, suprotno politici Saveza komunista i pret hodnom upozorenju glasali za takvu odluku. Ocjenjujući činjenice u vezi sa podjelom navedenih nagrada, Izvršni komitet smatra da su primjedbe opravdane te da treba dati javnu kritiku nagrađenih djela i Odbora koji je dodijelio nagrade"²⁰ te da se "članstvo Saveza komunista na pogodan način obavijesti o preduzetim akcijama."²¹ Odlučeno je da treba zatražiti opoziv odbora "to više što većinu žirija čine upravo ovakvi ljudi i tim putem stvaraju svoj monopol na kulturu isključujući sve druge." Dalje, Izvršni komitet "je ovaj akt ocijenio kao direktni napad na CK SKH i politiku Saveza komunista."²² U spomenutom pi-

²⁰ HDA, CK SKH, Dokumentacija /dalje:/ 1967./1801, Zapisnik sjednice IK od 12. V. - Članovi Odbora su bili sveučilišni profesori Nikša Allegretti, Milan Herak, Ivo Padovan, Vladimir Serdar, Ivan Supek, Jaroslav Šidak, Predrag Vranicki, Dragutin Horvat, Vlatko Matković i Mauricije Magašić. Stručnu komisiju Odbora su činili sveučilišni profesori: Vladimir Filipović, Miroslav Brandt, Mladen Zvonarević, Fran Petre, Maja Bošković Stulli, Eugen Pušić.

²¹ HDA, CK SKH, IK, Zapisnik sjednice od 12. V. 1966., 11.

²² Isto, 12.

smu Gradskog komiteta SKH Zagreb prosvjeduje se što je na čelu Odbora koji tako postupa član Centralnog komiteta. Zatim se ocjenjuje da su "/./ u novije vrijeme sve primjetniji znaci, ne samo koketiranja, već i sve užeg međusobnog povezivanja nosilaca praksisovštine i nacionalističkih devijacija."²³ Zato je ovakva podjela nagrada po GK SKH Zagreb, potez "kojeg se objektivno ne može drugačije kvalificirati nego kao, podmetanje klipova u točkove". *Vjesnik* od 14. svibnja 1966. ("O nekim gledanjima i stavovima u časopisu 'Praxis'", 2.) donio je izvještaj i komentar sastanka Komisije za idejna pitanja GK SKH Zagreb, gdje je zaključeno da se u *Praxisu* "ne luči dovoljno ono što je osnovno i što je u našem razvoju progresivno, od sekundarnih negativnih pojava /./, bespoštedna kritika sveg postojećeg 'Praksisova' je platforma". Sljedećih tjedan dana list je objavljivao izlaganja s tog skupa koja su polemizirala s *Praxisom*.

Na sjednici Republičkog vijeća Sabora 1. lipnja zastupničko pitanje Milana Nožinića²⁴ započelo je konstatacijom da je čak pet nagrada dodijeljeno Filozofskom fakultetu pa "prema spomenutoj odluci odbora ispada kao da ni stvaralaštva, ni rezultata van Filozofskog fakulteta u Zagrebu gotovo da nije bilo." Ali, još je važnija, po njegovu mišljenju, "činjenica da su među ovom šestoricom nagrađenih osoba i neki filozofi protagonisti poznatih 'praksisovskih teza' kojima je baš u ovoj godini data jasna i oštra osuda najprogresivnije socijalističke misli. /./ da li se smjelo dogoditi da Odbor imenovan od najvišeg predstavničkog tijela Republike bude tako indiferentan prema datoj društvenoj kritici, te da mimo i protiv takve kritike i suda javnosti donese ovakve odluke."²⁵ V. Holjčevac je na ovo odgovorio navodeći podatke o predlagачima, mjestu zaposlenja svih nagrađenih, o zastupljenosti pojedinih disciplina u predloženim i nagrađenim djelima. Po njemu, i u Komisiji i u Odboru su eminentni stručnjaci pa je "teško osporavati njihovu kompetentnost u davanju stručne i naučne ocjene." Ali, bez obzira na to što se objektivnosti komisije u dotadašnjem radu ne mogu davati konkretne zamjerke, složio se o prezastupljenosti nekih institucija u komisijama. Prihvatio je da Odbor pri nagrađivanju "nije dovoljno vodio računa o aktualnim diskusijama koje se danas vode u našoj javnosti o tim djelima. /./ To iskustvo upućuje na to da bi u slučaju očitih dilema u javnosti u vezi vrijednosti nekog djela, bez obzira na to što je ono prošlo sve formalnosti i predloženo za nagradu ipak bilo bolje da se donošenje konačne odluke odloži za izvjesno vrijeme dok se to djelo ne ocijeni sa svih

²³ HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1966., Pismo Sekretarijata GK SKH Zagreb od 7. V., 2.

²⁴ Na sjednici IK CK od 27. svibnja 1966. Vladimir Bakarić je izvjestio da je V. Holjčevac tražio da se utječe na Nožinića da pitanje ne postavlja, ali je Bakarić odbio tu mogućnost, jer "oni koji su nagrade na ovakav način podijelili i dali ih ljudima čija je društvena djelatnost javno osporena, treba da odgovaraju i pred širom javnošću i pred organom koji ih je birao, u ovom slučaju pred Saborom." - HDA, CK SKH, IK, Zapisnik sjednice od 27. V. 1966., 4.

²⁵ *Stenografski zapisnici sjednica saborskih vijeća održanih u razdoblju svibanj-kolovoz 1966.*, Serija IX., Knj. 6., Zagreb 1969., 19.

aspekata.²⁶ U raspravi je nekoliko zastupnika tražilo službeno stajalište Odbora, ne prihvaćajući objašnjenje V. Holjevca. Republičko vijeće je nastavilo raspravu o tome 24. lipnja. U odgovoru Odbora pisalo je da je stajalište Holjevca na sjednici Republičkog vijeća bilo zadovoljavajuće te je još rečeno: "Odboru nije poznato da je podjela ovogodišnjih nagrada 'Božidar Adžija' izazvala negodovanje i zabunu među kulturnim radnicima, kako to tvrdi drug Nožinić. Naprotiv, članovima Odbora je poznato da je reagiranje među njima na podjelu nagrada bilo upravo suprotno."²⁷ Odbor se nije složio ni s ocjenom o premoći Filozofskog fakulteta. Smatrao je, također, da ne stoji ni ocjena o negativnoj kritici djela: rad M. Kangrge objavljen je 1963., a radovi G. Petrovića u razdoblju 1959.-1960. i nije bilo negativnih kritika. "Stoga Odbor i danas smatra da je postupio ispravno i u skladu s povjerenim mu zadatkom." Uz stajalište Odbora bilo je priloženo i pismo predsjednika Stručne komisije V. Holjevca u kojem uz ostalo stoji da je Komisija radila "po najboljoj stručnoj savjesti, po otvorenoj diskusiji i po demokratskom principu glasanja, i držeći se one odredbe 'Ustava' da u našem društvu samo nauka može biti sebi sudac, a ništa što je izvan nje. Ukoliko će se diskusija u Saboru o toj temi nastaviti Vi ćete me, druže predsjedniče, razumjeti da ću i ja, a moguće i naš Filozofski fakultet, a i neki kulturni radnici Zagreba, ući u javnu diskusiju o sličnim saborskim interpelacijama, koje na našu stručnu savjest, a i čast, koja je najviši princip našeg života, bacaju iskrivljeno svjetlo."²⁸

Mišljenje Odbora te priloženo pismo izazvali su oštru reakciju zastupnika Mi-loša Žanka.²⁹ Po njemu, čim je Odbor pismo dostavio zajedno sa svojim odgovorom "znači da je prihvatio njegove dodatne argumente u prilog zauzetog stava /.../."³⁰ Žanko je još rekao: "Na bezobrazluk koji je sadržan u ovom prilogu ne bih se osvrnuo, ali pošto je, na žalost, predsjednik Odbora za dodjelu nagrada to poslao i službeno Saboru, to postaje službeni dokument koji daje argumente od kojih se nitko nije ogradio, ni predsjednik ni itko drugi." Po Žanku, neobično je što Komisija i Odbor "zapravo izražavaju čuđenje i duboko negodovanje što se Sabor usudio otvoriti raspravu o ovogodišnjoj dodjeli nagrade za naučne radove iz oblasti društvenih nauka." Žanko je rekao da Sabor i nije tražio raspravu o naučnim pitanjima, odnosno stručnu recenziju nagrađenih djela Petrovića i Kangrge, nego se od Odbora tražilo sljedeće: "Da li je od strane Odbora, koji dodjeljuje nagrade ustanovljene odlukom Sabora, u redu da dodjeljuje nagrade i za djela koja sadrže shvaćanja koja su u našem

²⁶ Isto, 79.

²⁷ Isto, 837.

²⁸ Isto, 839. - V. Filipović je još napisao: "/.../ poznato je da su prijašnjih godina bila nagrađena djela čak i nekih kolaboracionista jer se je nagrađivao samo naučni rad" - pa se ne bi složio: "/.../ da bi recimo redakcijski posao u Praxisu mogao biti lošije politički-društveno ocijenjen od kolaboracionističke djelatnosti."-Isto.

²⁹ M. Žanko (Split, 1915.-Beograd, 1993.), pravnik i političar, u antifašističkom pokretu od 1941., vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a, nakon svršetka rata ministar u Vladi NRH, potpredsjednik Sabora, član CK SKH, potpredsjednik Savezne skupštine. Nakon X. sjednice CK SKH u siječnju 1970. na kojoj je ocijenjen kao unitarist, povukao se iz političkog života.

³⁰ Kao bilj. 28, 168.

društvu, kod naših društvenih i političkih radnika i organizacija naišla na kritiku, raspravu i društvenu osudu?" "Ako nisu negativno ocijenjena sama ta djela, jesu shvaćanja autora", kaže Žanko, a tu su kritiku dali "naši politički radnici, kojih ima desetine i stotine hiljada u našoj zemlji." Odgovor koji je Saboru upućen po Žanku je "lekcija" Republičkom vijeću te on smatra da Holjavec treba 'povući konzekvence', jer je odavno politički radnik i "zna što znači politička praksa", odnosno on je "mogao, s obzirom na političko iskustvo i poznavanje tog kretanja i razvoja stvari, spriječiti da do svega toga dođe." Jedan zastupnik je rekao da se nagrađivanje ljudi iz *Praxisa* u jednom dijelu javnosti "tumačilo kao izraz zaštite i smatralo da netko stoji iza onih koji se nagrađuju. Time se jednim dijelom dezavuiralo ono što su mnogi naši rukovodeći ljudi o 'Praxisu' i oko 'Praxisa' napisali i rekli." Drugi je pitao: "Tko daje pare za ovaj Praxis - to mene interesira i da pozovemo na odgovornost družinu koja na tome radi", a Vladimir Bakarić³¹ je odgovorio: "Mi smo subvencionirali i subvencioniramo taj Praxis."³² Republičko vijeće Sabora usvojilo je Žankov prijedlog da se predsjedniku Odbora izglasuje nepovjerenje, pa je Holjavec jednoglasno smijenjen.³³ Komentirajući tu sjednicu *Vjesnik* je napisao da je dodjela nagrada bila "zakamufilirana politička akcija".³⁴

3. 'Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika' i Matica iseljenika

'Deklaracija' je objavljena u *Telegramu* br. 359 od 17. ožujka 1967. godine i potpisalo ju je osamnaest znanstvenih i kulturnih institucija iz Hrvatske, zalažući se za usvajanje načela o jednom jeziku i sustavno tome njegovu nacionalnom, hrvatskom, a ne dotadašnjem dvosložnom ('hrvatsko-srpskom') nazivu. *Vjesnik* ju je objavio 19. ožujka, uz oštar komentar. Burno je odjeknula u jugoslavenskim političkim forumima, tim više što je neposredno nakon nje objavljena srbijanska 'inačica' 'Deklaracije' - 'Predlog za razmišljanje'. Svi državni i partijski forumi osudili su 'Deklaraciju' i 'Predlog' ocjenjujući ih štetnim i neprihvatljivima jer da u Jugoslaviji postoje uvjeti da se međunarodni odnosi, pa i pitanje jezika, rješavaju na drugi način. Ideološka i politička osjetljivost na izražavanje nacionalizma je bila i prije prisutna u zemlji i nisu dopušteni ikakvi izvanustavni oblici političkog tematiziranja nacionalnog pitanja. Velik dio potpisnika 'Deklaracije' bili su članovi Saveza komunista -

³¹ Velika Gorica, 1912.-Zagreb, 1983., predratni član KPJ, jedan od organizatora anti-fašističkog pokreta u Hrvatskoj i osnivača ZAVNOH-a, nakon rata na najvišim partijskim i državnim dužnostima u Hrvatskoj, član Predsjedništva Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije /SFRJ/.

³² *Kao bilj.* 28, 180.

³³ U spisima komisije koja se bavila 'slučajem Holjavec' nalazi se i prijepis pisma od 22. VIII. 1966. poznatoga hrvatskog intelektualca, profesora s Berkley University, California (ne vidi se primatelj) u kojem on prenosi mišljenja u iseljeništvu o 'slučaju Holjavec': "Njegov ugled je još više time oskočio." - HDA, CK SKH, D 1967./2224.

³⁴ *Vjesnik*, 25. VI. 1966., I. ("Politička akcija pod paravanom nauke")

njih sedamdesetak, i prvih nekoliko dana nakon objavljivanja iz članstva je bilo isključeno deset, a 34 kažnjeno raznim partijskim mjerama.

Na sjednici Predsjedništva CK SKH 3. travnja 1967. koja je raspravljala o pojavi 'Deklaracije' i odgovornosti njezinih potpisnika, V. Bakarić se založio za "svođenje na pravu mjeru"³⁵ odnosno za objašnjenje njezinih uzroka. Rekao je da nacionalizma u Hrvatskoj ima, da od 1952. on raste, 1963.-1964. pojavio se u privredi, čemu je glavni uzrok bio centralizam državnih fondova. Privrednom reformom taj je oblik nacionalizma splasnuo, ali se sada javlja drugi, u području kulture i znanosti, u onih koji, po njegovu mišljenju, u toj fazi razvoja nisu našli svoje mjesto, a zastupaju ga i oni "s kojima nismo našli zajednički jezik". Bakarić je kazao i sljedeće: "Mogu reći da smo očekivali neki sličan ispad u dogledno vrijeme, iako o Deklaraciji nismo imali pojma. Očekivali smo, ali nismo znali gdje će se pojaviti." Naveo je konkretne primjere, osobe i institucije - iz kojih neki zaposleni "učestvuju u neprijateljskim akcijama", i da o Matici iseljenika "sada čujemo slične stvari", spomenuo i aktivnost Holjevca oko nagrada Fonda 'B. Adžija' te zaključio: "Po svemu, bio je red da on sam da ostavku, što nije uradio, a mi nismo od njega tražili. Takav njegov stav implicirao je da prima kritiku. Bio sam protiv toga da se drug Holjavec uvlači u ovu stvar, ako s njom nema nikakve veze, ali sam zato da govorimo o žarištima nacionalizma i da se utvrdi i njegov stav prema njima."³⁶

Na Sedmom plenumu CK SKH, 19. travnja 1967. Bakarić je locirao 'žarišta nacionalizma'³⁷ u Hrvatskoj u Maticu hrvatsku, Društvo književnika Hrvatske, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske i Maticu iseljenika Hrvatske. O Matici iseljenika je rekao:

"I njen rad je dulje vremena na ocjeni organa ovog foruma. Još poodavno smo imali primjedbe na neke postupke Glavnog odbora, ali smo morali konstatirati da je rad same Matice konstantno rastao i širio se. Zato smo bili prešli preko nekih primjedaba kao nebitnih i nevažnih. U novoj upravi - a s rukovodećim kadrom - s kojim smo imali više razgovora o programu rada, pa i o nekim primjedbama na rad - našlo se niz ljudi koji su angažirani oko Deklaracije. Pružen nam je zatim materijal o nekim drugim postupcima u Matici kao pjevanje nekih pjesama na javnim priredbama koje toj ustanovi ne priliče,

³⁵ "L./ jedna ispravna reakcija otišla /je/ malo više u širinu nego što je opravdano, gdje ona može stvarati izvjesno uzbuđenje, uzbuđenje kojemu nema mjesta, jer u ovoj zemlji Deklaracija nije mogla izazvati nikakvu političku krizu. A ovako izgleda da ju je izazvala." - V. BAKARIĆ, *Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija*, Druga knjiga, Zagreb 1983., 368.

³⁶ *Isto*, 367.

³⁷ Posljednih godina najuži partijski organ, Izvršni komitet CK SKH, često je raspravljao o nacionalizmu među intelektualcima apostrofirajući baš te institucije. Tako se npr. u "Informaciji o pojavama nacionalizma" od 17. X. 1964. navodi da znatan dio kulturnih radnika predbacuje SKH njegovu 'anacionalnost', te se na 130 stranica nabrajaju oblici očitovanja nacionalizma u Hrvatskoj. Ili, na sjednici IK 8. XII 1965., uvodno se konstatira: "Kod nas u Hrvatskoj postoji jedan vid nacionalizma koji se izražava u zabrinutosti za tobožnju ugroženost naših nacionalnih interesa." (5.) Jedna od čestih tema takvih izričaja bila je i tvrdnja da u konzulatima u inozemstvu nema Hrvata i sl. - HDA, CK SKH, IK.

na političku aktivnost nekih članova odbora, na neka povezivanja članova odbora sa iseljeničkim organizacijama neprijateljskog karaktera i sl. Drug Holjvac je neke od tih optužbi porekao, a za neke dao druga objašnjenja.³⁸

Na Žankovu primjedbu da se svi nacionalistički ispadi u Zagrebu posljednjih godina mogu vezati uz Holjevca, on mu je odgovorio da je "osuđivao šovinizam i nacionalizam, ali sam imao nacionalni osjećaj."³⁹ Sedmi plenum CK SKH dao je zadatak Izvršnom komitetu da ispita nacionalističke pojave u MIH i utvrdi političku odgovornost njezina predsjednika. Izvršni komitet formirao je komisiju u sastavu: Maks Baće, Kazimir Jelovica, Stjepan Jureković, Milka Planinc, Stevo Radanović i Slavko Šajber.

Na Petom plenumu Glavnog odbora SSRNH 22. ožujka 1967. u raspravi o 'Deklaraciji', jedan od diskutantata je apostrofirao časopis Matice da "u svojim napisima uglavnom obrađuje i ograničava se na razvoj i problematiku iz naše republike."⁴⁰

Na izvanrednom sastanku Osnovne organizacije SK MIH i Zavoda za migracije i narodnosti 30. ožujka⁴¹ raspravljalo se o 'Deklaraciji' i odgovornosti potpisnika člana OOSK i direktora Zavoda (i člana Upravnog odbora Matice hrvatske, potpisnice 'Deklaracije') Z. Komarice. Sastanak je trajao od 17.00 do 21.45 sati, a zapisnik sastanka obuhvaćao je 73 stranice. Komarica je prihvatio da je 'Deklaracija' bila promašaj, jer, po njemu, "od IV plenuma kreće jedna klima na bolje u SFRJ". OO SK mu je izrekla partijski ukor zato što se nije i javno ogradio od 'Deklaracije'. Nakon nekoliko dana OOSK MIH zatražila je ostavku cijelog Glavnog odbora jer nije na pravi način i na vrijeme raspravio pitanje 'Deklaracije' i odgovornost potpisnika iz svojih redova - Ive Frangeša i Z. Komarice. Problematičnim je ocijenjeno i to što njih dvojica nisu dali ostavke na svoje funkcije kako je to bio slučaj s većinom ostalih potpisnika u drugim institucijama. Ostavku u Glavnom odboru Matice Frangeš je ubrzo dao, dok Komarica nije htio smatrajući da partijska kazna koju je dobio (i na koju se žalio) te oduzimanje kandidature na izborima za Republičko vijeće Sabora, ne moraju značiti njegovo potpuno nestajanje iz javnog života. Sekretarijat OK SKH Zagreb - Jug, 3. travnja je zaključio da kazna Komarici treba biti viša, pa je predložio isključenje "zbog političke nebudnosti i neodgovornosti"⁴². Analizirajući izjave članova SK i Glavnog odbora u vezi s navod-

³⁸ *Vjesnik*, 20. IV. 1967., 2., HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967., VII. plenum CK SKH, "Iz stenogramskog zapisnika", II./31.

³⁹ HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967, VII. plenum CK SKH, "Iz stenogramskog zapisnika", 31/1, 32/1. i 32/3.

⁴⁰ HDA, RK SSRNH, Dokumentacija /D/ 1967./40, Stenogramski zapisnik V. plenuma GO SSRNH, 20/3.

⁴¹ HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967. - OO SK u Matici osnovana je u lipnju 1966.

⁴² HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967., Stenografski zapisnik sjednice GK SKH Zagreb-Jug 3. IV., 3. - Na sastanku je bio i Komarica koji je ponovio svoje tvrdnje s Izvanrednog sastanka OOSK MIH da su s tekstom 'Deklaracije', dan uoči objavljivanja bili upoznati članovi Izvršnog komiteta Duje Katić, Pero Pirker i Ivan Šibl, i da su ocijenili da "to i nije loše", ali da "treba pričekati".

nim odugovlačenjem u reagiranju Matičinih organa na Deklaraciju uopće, Komisija IK CK SKH je utvrdila da je Holjevac "nastojao da se to ne stavi na dnevni red s objašnjenjem da bi objavljivanje stavova Matice iseljenika Hrvatske u smislu osude Deklaracije moglo imati neželjenih posljedica među iseljeništvom. Tražio je odlaganje rasprave i iz razloga što je potrebno konzultirati drugove u CK." Također, Komisija Izvršnog komiteta je konstatala da je Holjevac odbio sazvati sastanak Glavnog odbora na kojem bi se raspravilo o odgovornosti i ostavkama potpisnika 'Deklaracije', s obrazloženjem da i tu treba pričekati stajalište CK. Po Komisiji, "on je iznio da postoji stav CK da potpisnici ne moraju napustiti sve društvene funkcije već samo u onim organizacijama gdje su se uzjasnili u prilog Deklaracije. Drug Holjevac je Komisiji izjavio da je tako postupio nakon dogovora s drugom Bakarićem."⁴³ Stajalište Matice o 'Deklaraciji' je ipak objavljeno, iako sa zakašnjenjem - za što krivnju nije snosio on, nego tajnik. Glavni odbor je zasjedao 30. ožujka, a saopćenje o Deklaraciji, datirano 5. travnja, objavljeno je u *Vjesniku* 6. travnja. Problem oko tog saopćenja nije bio samo u njegovoj neažurnosti, nego se odnosio i na neke formulacije tajnika i predsjednika, zaduženih za redigiranje izjave Glavnog odbora. Komisija je podvukla da je Holjevac iz Marinkovićeve teksta izostavio formulaciju o 'bratstvu i jedinstvu', a na upit Komisije o tome je rekao: "/./ ne može ova organizacija da stvari tako daje."⁴⁴

OOSK Matice iseljenika i Zavoda za migracije raspravljala je 30. ožujka i 6. travnja 1967. godine o 'pismu podrške' Ljudevitu Jonkeu,⁴⁵ jednom od potpisnika Deklaracije. Izrečene su kazne dvojici članova, navodnim potpisnicima 'pisma' iako nije bilo čvrstih činjenica o njegovu postojanju: "Svi prisutni ostaju u uvjerenju, da je pismo solidarnosti dru Jonkeu postojalo, ali da nije poslano", stoji u izvještaju Komisije Izvršnog komiteta. Po njezinu mišljenju riječ je o 'peticiji' koju je potpisalo šest osoba, od toga troje bivših Jonkeovih studenata. Jedna od kažnjenih osoba tvrdila je da je to zapravo bilo pismo potpore kandidaturi V. Holjevca za Sabor, druga da pisma uopće nije bilo. Neki članovi OOSK su kasnije u razgovorima s Komisijom tvrdili da je Holjevac pokušao onemogućiti rad komisije OOSK koja se time bavila, govoreći im da se zapravo bave 'tračevima'. Komisiji IK Holjevac je objasnio "da se to ne može ocjenjivati političkim aktom već izrazom sentimentalnih osjećaja bivših studentata Filozofskog fakulteta."

⁴³ HDA, CK SKH, D 1967./2224, Izvještaj Komisije od 22. VI. 1967., 11.- U razgovoru s članovima Komisije Holjevac je, naglašavajući da je za neisključivanje potpisnika 'Deklaracije' iz Glavnog odbora dobio za to potporu u CK, na što su ga pitali od koga, a on je rekao: "Zna se tko daje mišljenje u ime CK." - HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967., Stenogramski zapisnik razgovora vođenih u Komisiji za utvrđivanje stanja u Matici iseljenika Hrvatske, IV/25.

⁴⁴ HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967., Stenogramski zapisnik razgovora vođenih u Komisiji za utvrđivanje stanja u Matici iseljenika Hrvatske, IV/24.

⁴⁵ Karlovac, 1907.-Zagreb, 1979., jezikoslovac i prevoditelj, iz javnog života uklonjen 1971., pod optužbom radi nacionalizma.

Da je političkim forumima u zemlji bilo važno kako će slučaj 'Deklaracije' utjecati na stanje u iseljeništvu, očito je iz nekih spisa vanjsko-političkih predstavništava. Tako se u pismima diplomatskog predstavništva SFRJ u Beču navodi da su u razgovorima sa službenicima tog veleposlanstva početkom travnja predstavnici Hrvatskog kulturnog društva gradišćanskih Hrvata u Austriji izrazili različita mišljenja o 'Deklaraciji'. Posebno se ističe da je jedan od njih rekao da su Holjevac i Komarica među njima poznati "kao ljudi koji su se mnogo zalagali, kako na povezivanju i razvijanju kulturno-zabavnom života, tako i na državnom planu od čega manjina /je/ imala korist."⁴⁶ "Informacija o događajima koji su se zbili u Austriji povodom objavljivanja Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika" govori o predavanju u Slavištičkom seminaru Bečkog sveučilišta 7. travnja na kojem se jedan profesor ("član naše i austrijske akademije") zauzeo za 'Deklaraciju', na što da su ga poticali i neki studenti iz Zagreba. Zatim se kaže da je obavljanje tog dokumenta "dovelo do izvesne zbuđenosti u redovima hrvatske manjine u Austriji. Premda im je prilično jasno da se ovde radi o našoj unutarnjoj stvari, ipak, činjenica da se među ljudima, koje se u Hrvatskoj osuđuje za šovinstička skretanja, nalaze Holjevac i Komarica, koji su posljednjih godina mnogo doprineli unapređenju odnosa manjine sa matičnom republikom, stvara izvesnu uznemirenost a moglo bi da izazove i negativne reakcije."⁴⁷ Iseljništvo i hrvatska manjina u Austriji su se očito nastojali uključiti u 'slučaj Deklaracije': iz DSIP-a je 29. svibnja stigao dopis Izvršnom vijeću Sabora u kojem se izvještava da je rukovodstvu Hrvatskog kulturnog društva u Gradišću stigla "privatna molba jednog člana Matice iseljenika Hrvatske" da se oni zauzmu protiv 'Deklaracije'. U pismu DSIP-a od 15. svibnja IK CK SKH stoji da je prema izvještaju konzulata SFRJ u Pittsburghu, predsjednik Hrvatske bratske zajednice Mandić dobio dva pisma iz Matice iseljenika "u kojima se od njega i HBZ traži da podrže 'Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog jezika'". U pismu DSIP-a stoji da je Mandić "lično za Deklaraciju i smatra kao političku grešku reagovanje naših političkih faktora prema potpisnicima Deklaracije. U ovom smislu Mandić je napisao članak koji nastoji objaviti u listu HBZ 'Zajedničar', kao stav redakcije. Međutim, ostali članovi redakcije lista i Glavnog odbora HBZ su protiv objavljivanja takvog članka. Mandić se za sada lično ustručava da članak objavi samo pod svojim imenom." Konzulat misli da Mandić ne bi inzistirao na objavljivanju da nije dobio poticaj iz zemlje.⁴⁸ Pi-

⁴⁶ HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967., Razgovor 7. IV. 1967., 1. ("Ambasada SFRJ u Beču, Beleške o razgovoru")

⁴⁷ HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967, DSIP, Pismo od 16. V. 1967.

⁴⁸ HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967. - Članovima Predsjedništva i Izvršnog komiteta za jednu od sjednica dostavljen je članak 'Oprez na obje strane' V. Mandića iz *Zajedničara* od 17. V. o 'Deklaraciji' i 'Predlogu' u kojem se ocjenjuje da su oba dokumenta "najblaže rečeno - politička pogriješka, koju treba što prije ispraviti." Mandić događaje smješta u širi kontekst: nakon političkog pada Aleksandra Rankovića, u SKJ su se, po njemu, javile dvije struje, jedna, koja je najjača u Hrvatskoj, okuplja mlade, traži reforme, promjene ustava, itd., a što je istaknuto i u 'Deklaraciji', i druga, okupljena uglavnom oko političkog vodstva na razini Jugos-

smo DSIP-a od 20. svibnja upućeno sekretaru IK Miki Tripalu⁴⁹ razmatra političke podjele u HBZ-u te radi potpore tadašnjem vodstvu koje osporava grupa koja 'podržava Deklaraciju', predlaže sljedeće: "Imajući sve ovo u vidu naša ambasada u Vašingtonu je mišljenja da bi bilo oportuno da 'Zajedničar' ipak objavi neke vesti o Deklaraciji i Predlogu i na njih se kritički osvrne, stavljajući naglasak na reakciju radnih ljudi Hrvatske i cele zemlje na ovaj pokušaj stvaranja rasepa među našim narodima."⁵⁰ Kabinet sekretara IK CK SKH odgovorio je DSIP-u 24. lipnja negativno na tvrdnju iz prvog pisma (koristeći se pritom kopijama (polu) privatne korespondencije Mandića i tajnika Matice). U pismu još stoji: "Smatramo da od naših iseljenika i građana van zemlje ne bi trebalo tražiti izjašnjavaње o svim pitanjima o kojima se kod nas vode rasprave a posebno o onima koji bi među njima mogla izazvati polarizaciju i opredjeljenja u odnosu na nacionalnu pripadnost. Smatramo da je prije svega bitan njihov odnos prema novoj Jugoslaviji, njenoj politici i njenom socijalističkom društvenom uređenju."⁵¹

4. 'Nacionalističke pojave' u Matici iseljenika tijekom šezdesetih godina

Komisija koja je ispitala stanje u MIH razgovarala je s članovima Glavnog odbora i Osnovne organizacije Saveza komunista 23.-25., 29. i 31. svibnja: Ivom Marinkovićem, Tomom Nikšićem, Josipom Gržetićem, Živkom Maravićem, Verom Jurić, Ivicom Kranželićem, V. Holjevcem, sekretarom OOSK Željkom Kanturom, te Ivom Raićem i Šimom Balenom, dugogodišnjim funkcionarima MIH, kao i s članovima Saveza komunista u Matici i Zavodu.⁵²

Već "Informacija o pojavama nacionalizma" od 17. listopada 1964. pripremljena za jednu od sjednica Izvršnog komiteta apostrofirao Maticu: "U Matici iseljenika Hrvatske nekolicina odgovornih ljudi zastupa mišljenje o potrebi isticanja hrvatstva. Postojao je i prijedlog o organizaciji jednog seminara koji u suštini ima taj smisao." Spominju se i prigovori na časopis *Maticu*: da u uredništvu govore da im ne trebaju vijesti o pulskom filmskom festivalu jer se tamo prikazuju "četnički filmovi", da ne treba objavljivati vijesti o postavljanju spomenika žrtvama fašizma u Hrvatskoj i sl.⁵³ Jedna od zamjerki koju je

slavije, koja nastoji usporiti tempo promjena. Mandić kaže: "U mišlimo da je u pravu prva struja." - HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967., 3.-5.

⁴⁹ Sinj, 1926.-Zagreb, 1995., u antifašističkom pokretu od 1941., nakon rata obavljao najviše funkcije u omladinskoj i partijskoj organizaciji Hrvatske i Jugoslavije, bio član Predsjedništva Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije /SFRJ/. Kao jedan od vođa 'Hrvatskog proljeća' na sjednici Predsjedništva CK SKJ u prosincu 1971. osuđen zbog 'hrvatskog nacionalizma'. Aktivan u političkom životu nakon 1990.

⁵⁰ HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967., Pismo od 20. V. 1967.

⁵¹ HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967., IK CK SKH, Kabinet sekretara, Pismo od 24. VI. 1967.

⁵² Kao rezultat tih razgovora nastalo je 163 stranice zapisnika, od čega je onaj koji je registrirao razgovor s V. Holjevcem iznio 53 stranice.

⁵³ HDA, CK SKH, IK, 1964.

Komisija konstatirala kao bitnu - i to na temelju uvida u dokumente Matice, ali i kroz razgovore s članovima Glavnog odbora, odnosila se na 'kroatizaciju' pojma 'naše iseljeničtvo' i to kroz prijedloge o promjeni naziva Društva, kroz priloge u časopisu i u javnim proglašima, a osobito u novom Statutu MIH. Pod 'kroatizacijom' Komisija je podrazumijevala upotrebu nacionalnog, hrvatskog imena za iseljeničtvo, nasuprot dotad uobičajenom općem pojmu 'naše iseljeničtvo'.

a) Oko Statuta MIH na OOSK rečeno je da se Matica njegovim donošenjem "zatvorila u hrvatstvo /../ s time da se zatvorila pred našim naprednim iseljeničkim organizacijama, prije svega sa Hrvatskom bratskom zajednicom, a to je naša najveća organizacija koja broji 132 hiljade članova /../ progresivnija od nas ovdje, ona okuplja sve Jugoslavene, čak i Slavene, a zove se Hrvatska bratska zajednica. Međutim, mi smo sa našim statutom ograničili se, ispada da samo Hrvati mogu pristupiti toj organizaciji. Naši iseljenici to ne mogu da shvate."⁵⁴ Rečeno je i da članovi komisije za statut iz Odbora i radne zajednice nikada nisu bili pozivani na sastanke gdje se on pripremao. U prijašnjem statutu, rečeno je, stajalo je 'naši iseljenici', 'naši ljudi', što je "bilo sretnije rješenje i s čime su se svi slagali jer je to bilo prihvatljivo i nitko se nije našao pogođen." U izvještaju Komisije stoji da zaista novi Statut "karakterizira uskost i jednostrana orijentacija na iseljenike isključivo hrvatske narodnosti", da se u njegovoj preambuli govori "o zadatku Matice iseljenika Hrvatske da održava veze isključivo 's hrvatskim iseljenicima' /../, 'pripadnicima hrvatske narodnosti' itd. Na taj se način kroz Statut, Matica iseljenika Hrvatske ustvari predstavlja isključivo kao Matica hrvatskih iseljenika a ne ono što službeno još uvijek jest - Matica iseljenika Hrvatske. Bilo je prijedloga da se dosljedno tome promijeni i ime Matice do čega nije došlo zbog otpora u samoj Matici iseljenika Hrvatske. Međutim, iako do promjene imena nije došlo, Statut je ustvari iskazivao zamisli zastupnika promjene imena." Prijedlozi oko novog imena Matice, koji su pripisivani uglavnom Holjevcu, bili su: Matica hrvatskih iseljenika, Matica hrvatskih ljudi, Matica hrvatskih radnika. Jedan je član GO MIH naveo da se, uz promjenu naziva društva, raspravljalo i o promjeni grba i značke 'u istom duhu'. Drugi član Odbora je rekao, da je Komarica, dok je još postojala Komisija za iseljenička pitanja Izvršnog vijeća Sabora, kao njen predsjednik nastojao da ona brine isključivo o Hrvatima.

b) Časopis MIH kritizirao je u svibnju 1966. na godišnjoj skupštini bivši član Glavnog odbora zbog 'nacionalizma'. Jedan službenik rekao je da su u časopisu *Matica* "promjene očite. Naime, ranije kod pisanja reportaži, članaka itd., nikada se nismo striktno držali riječi Hrvat, iz Hrvatske itd., nego smo govorili 'naši ljudi', 'kod nas', itd., birali smo formu koje je mogla zadovoljiti sva-

⁵⁴ HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967., "Matica iseljenika Hrvatske". Stenografski zapisnik OOSK 31.V.1967., 8. - Jedan od zaposlenih u Zavodu suprotstavio se takvom pristupu: on je rekao da povijest iseljeničtva pokazuje da su se Hrvati, Srbi i Slovenci iseljavali u Ameriku kao Hrvati, Srbi i Slovenci i "do današnjeg dana oni su ostali Hrvati, Srbi i Slovenci, nikada oni nisu to prihvatili da su Jugoslaveni." - *Isto*, 18.

koga, /./" - a zatim je glavni urednik prenio želju V. Holjevca "da se tačnije odredi prilikom pisanja članka, naime, ako se govori o nekom mjestu, koje je jasno da je u Hrvatskoj, da se kaže npr. Koprivnica, ili Slavonski Brod u Hrvatskoj, dakle da se ističe hrvatsko. Isto tako, ako se iznose statistički podaci iz ovog ili onog područja da se tačno pravi razlika, gdje je to, da li je to u Hrvatskoj ili se to općenito odnosi na Jugoslaviju." Član Glavnog odbora naveo je primjer da je Holjevac u jednom broju časopisa izmijenio formulaciju 'Rijeka - najveća jugoslavenska luka' u 'najveća hrvatska luka', što je i objavljeno.

Komisija je o časopisu na kraju zaključila: "Djelomičnim pregledom lista komisija nije mogla steći dojam o šovinističkom i nacionalističkom sadržaju."

c) Razgovaralo se i o pjevanju 'nacionalističkih' pjesama u Matici - odnosilo se to na prijam uoči Nove 1967. godine, kada je, po izjavama većine s kojima je Komisija razgovarala, bio prisutan i predsjednik Matice. U izvještaju Komisije o tome stoji: "Tom prilikom pjevane su pjesme, pored ostalih, i 'Rajska djevo, kraljice Hrvata', 'Ustaj bane Jelačiću, Hrvatska te zove', 'Još Hrvatska ni propala' i dr. Pojavu pjevanja ovakvih nacionalističko-klerikalnih pjesama Holjevac objašnjava time da se radi o šali kojih ima i drugdje, a za neke pjesme kaže da su stare ilirske pjesme u kojima nema ništa loše."⁵⁵ Odnosno, rekao je da misli da su to bile pjesme "na jednoj rodoljubnoj liniji i revolucionarnoj tradiciji, a ovo je možda bila više zezancija i zafrkancija i iz toga praviti problem ja ne vidim razloga." Svoje prisustvo tom događaju on je negirao. Jedan službenik je rekao Komisiji: "Ja sam običavao dolaziti na prijeme i jednostavno ih napuštati kad bi se započelo sa pjevanjem božićnih i petomajskih hrvatskih pjesama. Namjerno izbacujem riječ nacionalističkih, jer sam proteklih godina izgubio smisao i kriterij da ocjenjujem što je nacionalističko, što se takvim samo pričinja a što je isticanje svoje nacionalne pripadnosti."⁵⁶

d) Nakon poplave u Zagrebu 1964. Matica je izdala proglas 'Svim hrvatskim iseljenicima i ostalim jugoslavenskim građanima na privremenom radu u inozemstvu', koji su redigirali Holjevac i Komarica. Taj je proglas ocijenila i Komisija i većina članova Glavnog odbora kao neodgovarajući, jer se dotad Matica obraćala svim 'iseljenicima iz Jugoslavije'. Neki iz Glavnog odbora i službenici naglašavali su da je proglas, tako naslovljen, loše primljen u iseljeništvu i da je skupljeno malo sredstava, za razliku od npr. potresa u Skopju kada je novac masovno dolazio u Maticu. U izvještaju Komisije Izvršnog komiteta, od 22. lipnja, stoji da je Holjevac opovrgnuo manjak sredstava, a o proglasu rekao "da je namjera bila da se proglasom dade više 'rodoljubni' karakter jer se radilo o katastrofi koju je doživio glavni grad Hrvatske."

Razgovaralo se s članovima GO i OOSK i o atmosferi u Matici: više njih je ocijenilo da u MIH vlada "nacionalistički duh. O žarištu nacionalizma to je

⁵⁵ HDA, CK SKH, D 1967./2224, Izvještaj Komisije od 22.VI. 1967., 12.

⁵⁶ HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967., Stenografski zapisnik OOSK 31.V. 1967., 13.-14.

jako teško govoriti, ali da smo mi osjećali jednu nacionalističku moru na svojim leđima, to je istina i to u raznim vidovima." Komisija je napisala da komunisti u Matici dotad nisu reagirali na pojave tog tipa "pravdajući se općom atmosferom koja u Matici iseljenika vlada od dolaska Holjevca i Komarice." U razgovorima s Komisijom oni su naveli da su došli "do zaključka da je to - doduše njima nerazumljiv - ali službeni tolerantni stav političkih foruma."⁵⁷ Ili, jedna od zaposlenih je izjavila da je mislila da je to linija CK kada "oni mogu da budu toliko glasni u čitavoj situaciji."⁵⁸ Drugi sugovornik je rekao da za vrijeme predsjednika Sremca i Krstulovića Matica "nije bila anacionalna, ona je bila hrvatska, jugoslavenska. Međutim, u posljednje vrijeme je zaista nešto više naglašen element nacionalnog no neka to netko tko dobro zna ocjenjuje je li to nacionalno ili nacionalizam." Neki su tvrdili da su Holjavec i Komarica nakon dolaska u Glavni odbor 1964. godine izjavljivali "dosad je vaša politika u Matici bila jugoslavenska, to nije dobro." Dio zaposlenih je naveo da je predsjednik ispitivao zaposlene koje su nacionalnosti, a da je osobito bio nenaklonjen onima koji su se izjašnjavali 'Jugoslavenima'. Neki članovi SK naveli su kao indikativno da se prvi put u povijesti Matice dogodilo da je njezin Gradski odbor u Zagrebu ostao 1967. bez sredstava koje daje Glavni odbor, po njihovoj ocjeni dogodilo se to zato jer je njezin tajnik Srbin. Zaposleni u Matici i članovi Glavnog odbora isticali su da je s dolaskom Holjevca u Maticu znatno promijenjena njezina financijska situacija, da su "došli veliki novci", sredstva koja dotad nisu imali, i koja su korištena bez kontrole, osobito na vanjske suradnike Matice.⁵⁹

e) Istraživalo se i oko "iseljeničkog fonda", inicijative pripisivane nekima iz Glavnog odbora Matice iseljenika: riječ je bila o ideji koja je postojala početkom razdoblja, spominje se na sjednici Izvršnog komiteta 1960. i 1963., o njoj se prema svjedočenjima nekih iz Glavnog odbora govorilo i na jednoj sjednici Izvršnog vijeća Sabora 1963. kada se raspravljalo o iseljeništvu, itd. Prema elaboratu priloženom uz zapisnik sjednice Komisije za manjine i iseljenička pitanja iz 1963. "iseljenički fond" trebao je služiti za financiranje MIH, osobito za njezine propagandne akcije, a formirao bi se "na bazi kursne razlike koja se dobiva na osnovu iseljeničkih doznaka."⁶⁰ Neki članovi Glavnog odbora spominjali su i elaborat Komarice i Holjevca o 'hrvatskoj iseljeničkoj banci' na jednoj od sjednica Izvršnog vijeća Sabora u 1965. posvećenoj iseljeništvu, kada su njih dvojica "diskutirali u duhu hrvatstva". Komisija je razgovarala i o putovanju F. Tuđmana u SAD u jesen 1966., za koje se govorilo da ga je Matica podržala. Utvrđeno je da on nije išao u ime Matice, nego ga je kao direktora Instituta za historiju radničkog pokreta pozvalo Harvardsko

⁵⁷ HDA, CK SKH, D 1967./ 2224, Izvještaj Komisije od 22. VI. 1967., 16.

⁵⁸ HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967, Stenografski zapisnik OOSK 31. V. 1967., 82.

⁵⁹ HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967., Stenogramski zapisnik razgovora vođenih u Komisiji za utvrđivanje stanja u Matici iseljenika Hrvatske, III/28.

⁶⁰ HDA, RK SSRNH, Komisija za međunarodna i iseljenička pitanja, "Informacija o nekim aktuelnim pitanjima iseljeništa i Matice iseljenika Hrvatske", 19. XII. 1963., 5.

sveučilište, a Matica mu je kao i drugima koji su posjećivali iseljeničke organizacije novčano pomogla. Posjetio je HBZ u Pittsburghu, Hrvatski akademski klub⁶¹ u Clevelandu i Hrvatsku akademiju Amerike⁶² u New Yorku. Komisija je pokušala utvrditi i činjenice oko predavanja koje je on održao u Matici u listopadu 1966. nakon povratka iz Amerike. Bio je običaj da svi koji odlaze u posjet iseljeništvu, bilo u ime Matice, ili uz njezinu financijsku potporu, nakon puta podnesu pismeni izvještaj. Tada to nije učinjeno, nego je održano predavanje, koje je kasnije izazvalo mnogo kontroverzi, zbog svoga navodnog sadržaja - jer predavanje nije ni zapisnički zabilježeno, niti je magnetofonski snimljeno, kako se u Matici postupalo u takvim prigodama. Prema izjavi Holjevca, postupljeno je tako jer se mislilo "da će biti najzanimljivije ako se taj izvještaj da u obliku predavanja." Komisija je u razgovorima pokušala rekonstruirati sadržaj predavanja i izrečene ocjene, ali i utvrditi razloge zašto o predavanju ne postoje materijalni tragovi. Predavanje je održano za članove GO MIH i službenike. Koliko je ljudi bilo na predavanju, također se nije moglo rekonstruirati. U kvalifikaciji ovog 'slučaja' Komisija se oslanjala na proturječne izjave prisutnih te na zapisnik jedne sjednice Glavnog odbora, o čemu je zapisala: "Interesantno je da je Glavni odbor na sjednici od 15. II 1967. povodom žalbe Tuđmana da je tužen u CK, donio zaključak: 'Glavni odbor ponovo utvrđuje da je Franjo Tuđman u svom uspjelom predavanju održanom 23. X 1966. članovima Glavnog odbora, radnicima Matice iseljenika Hrvatske i Zavoda za migracije i narodnosti iznio stvarna aktuelna kretanja u hrvatskom iseljeništvu u SAD, koja zahtijevaju jedan novi pristup u radu sa iseljenicima.'" Komisija je ovo smatrala preuzetnim jer je utvrdila da je na tom predavanju, po naknadnoj rekonstrukciji, bilo manje od četvrtine članova Glavnog odbora. U vezi s tim predavanjem Holjevac je Komisiji rekao da je Tuđmanova ocjena bila "da je u toku takav proces kod iseljeništvu, posebno kod intelektualaca u SAD, da se sve više okreću od desnih snaga i da se sve više izjašnjavaju za jednu suradnju s nama." Dalje, da je on preporučio da se s nekima uspostavi suradnja, jer je riječ o udruženjima "koja su takvog karaktera da nisu ni ustaška ni HSS-ovska, a nisu ni komunistička, ali su sklona nama, da idu s nama u suradnju."⁶³ Jedan član Glavnog odbora je o spornom sadržaju predavanja rekao: "Tuđman se nije suprotstavljao Hrvatskoj bratskoj zajednici, no on je dao prioritet ovoj novoj emigraciji."⁶⁴ Razgovor s jednom od članica GO MIH sugerirao je da velik dio problema koji karakteriziraju odnose u Matici u posljednje vrijeme leži u različitom pristupu emigraciji: stariji članovi Odbora i administrativni aparat Matice priznaju samo staru emigraciju i negiraju modernu.

⁶¹ American-Croatian Academic Club, utemeljen 1959., bavi se proučavanjem Balkana i Hrvatske.

⁶² The Croatian Academy of America, osnovana 1953., popularizira hrvatsku povijest i kulturu, od 1960. izdaje časopis *The Journal of Croatian Studies*.

⁶³ HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967., Zapisnik sjednice GO MIH 15. II. 1967., 3.

⁶⁴ HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967., Stenogramski zapisnik razgovora vođenih u Komisiji za utvrđivanje stanja u Matici iseljenika Hrvatske, II./19.

I članovi Glavnog odbora i zaposleni u Matici složili su se da Matica nije žarište nacionalizma, pogotovo da to nije Glavni odbor, a nije ni Zavod za migracije i narodnosti, pa je Komisija usmjerila svoje ispitivanje na predsjednika Matice. To se vidi i iz stenograma razgovora s V. Holjevcem 31. svibnja 1967. koji je Komisija počela konstatacijom da se iz dosadašnjih razgovora koje je obavila te na osnovi zapisnika Glavnog odbora stekao dojam da tamo "neko nacionalizma nema pa smo na kraju mislili da s tobom porazgovaramo o nekim pitanjima za koja smo smatrali da je potrebno da ih raščistimo."⁶⁵ Pitali su ga o sastavljanju liste za Glavni odbor 1964. godine - o čemu se iz prijašnjih razgovora dalo naslutiti da je formirana unatoč primjedbama. Holjevac je rekao da je zamjerki bilo jedino na Komaricu, ali je njemu bilo logično da on uđe, jer je bio predsjednik Komisije za iseljenička pitanja Izvršnog vijeća Sabora (za što je 'odobrenje' dobio i od sekretara IK Cvetkovića). Negirao je da je proglas u povodu poplave bio politički i financijski pogrešan potez jer je po njegovu mišljenju donio mnogo sredstava. O ulozi Tuđmana u Glavnom odboru je rekao da su 'problemi počeli' 1964.-1965. kada je on već bio njegov član, a da je o njegovu ostanku u istom tijelu 1966. razgovarao opet s M. Cvetkovićem koji se složio: "To je u stvari jedan pokušaj CK da sa Tuđmanom uspostavi vezu /./." Prigovoreno mu je i to da je Tuđman izabran za predsjednika najvažnije komisije MIH - Komisije za problematiku iseljeničtva u SAD i Kanadi 23. XII. 1966., dakle, nakon spornog predavanja u Matici. Razgovaralo se i o tome kako u Matičinim izdanjima pisati o unutarnjopolitičkim temama, polazeći od slučaja 'Deklaracija'. Po Holjevcu, svi događaji se komentiraju "na način da to iseljeničtvo može najbolje da shvati", posebne izjave za javnost nisu njezina praksa zbog osjetljivosti njezine uloge. U konkretnom slučaju on je to imao na umu kad je za to tražio, i dobio, privolu V. Bakarića. Komisija ga je pitala je li mu ikada prije išta sugerirano oko njegova 'ponašanja', odnosno 'nacionalističkih skretanja'? Holjevac je potvrdio da je s Bakarićem o tome razgovarao, no naglasio je da:

"././ tada nije bilo razgovora o nacionalizmu ili nacionalističkom skretanju nego o kadrovskoj politici. To je jedino što je bilo u okviru takvog razgovora. /./ drug Vlado mi je skrenio pažnju da ja sa svojim izjavama o sastavu pojedinih foruma mogu davati takvu boju ili ton. To je bilo sve. Na primjer, neka pitanja oko Karlovca, oko sastava nekih organizacija s obzirom na procenat stanovništva pojedinih nacionalnosti itd. Tu ima mnogo toga da se govori. /./ Ja sam to tamo sasvim otvoreno iznio, rekao sam da to smatram za slabost. Ja sam rekao da imam primjedbe na sastav komiteta i partijskih organizacija na nekim terenima, koji nije adekvatan stanovništvu, jer mi ne možemo biti činovnička partija određenih milicionerskih stanica nego naroda /./"⁶⁶

Komisija je konstatala da je u odnosima predsjednika i članova GO-a vladala dobra suradnja jer je on Odbor vodio tako "da je uvažavao mišljenje članova te da su zaključci ovog foruma proizlazili iz stavova većine članova Glavnog

⁶⁵ Isto, IV./1.

⁶⁶ Isto, IV./51.

odbora." Ali Komisija je "utvrdila i neke činjenice koje upućuju na zaključak da su pojedini postupci druga Holjevca o nekim značajnim pitanjima za rad Matice iseljenika Hrvatske bili potpuno pogrešni u smislu prenamaglašavanja hrvatskog nacionalizma. Zbog toga je u Glavnom odboru dolazilo ponekad do nesporazuma, a u daljnjem radu mogle su nastati ili su nastale političke posljedice."⁶⁷ Ovo se osobito odnosilo na odnos V. Holjevca prema određenim organizacijama političke emigracije.

5. Holjevac i kvalifikacija nekih organizacija političke emigracije

Ključnim dokumentom u razmatranju ove problematike Komisija Izvršnog komiteta je smatrala elaborat nastao u veljači 1967. za sjednicu Izvršnog komiteta. U njemu je tajnik Matice iseljenika dvije emigrantske organizacije, Hrvatsku akademiju Amerike i Američko-hrvatski akademski klub, okarakterizirao tako da bi kontakt s njima mogao biti ostvaren tek s puno opreznosti i političke odgovornosti. U tim institucijama, kao i u *Hrvatskoj reviji* (Buenos Aires, odn. Pariz), ili u Hrvatskom povijesnom institutu (Chicago) javlja se, kako kaže, stanovita grupa ljudi

"što govori da djeluju zajednički iako među njima ima neslaganja po pojedinim pitanjima. /.../ Karakteristično je za cijelu ovu grupu, odnosno ove tri grupe, da se javno deklariraju kao ljudi od nauke i kulture, koji žele da nepristrasno politički prilaze izučavanju pojedinih pitanja hrvatske prošlosti i sadašnjosti i tako dadu svoj doprinos obogaćenju hrvatske kulture i popularizaciji hrvatske nacije kao takve. Ograđuju se od ustaštva i žele surađivati sa svim pravim Hrvatima bez obzira na političku pripadnost. Svoj antikomunizam ne kriju, a često pišu propagandne članke protiv naše zemlje, tako da ne mogu sakriti svoju mržnju prema svemu što se danas pozitivno dešava u Jugoslaviji."⁶⁸

Ovu ocjenu Holjevac je preoblikovao na sljedeći način: "Kao neutralne i politički neopredjeljene organizacije koje su dobile dozvolu za svoj rad od američkih vlasti, djeluju 'Hrvatska akademija' u New Yorku i 'Američko-hrvatski akademski klub' u Clevelandu u kojima su okupljeni intelektualci. Osnov rada ovih organizacija je kulturna djelatnost." Na pitanja Komisije IK CK SKH Holjevac je rekao da o njihovom radu, te posebno ljudima u njima nema podrobnijih informacija, ali da zna da je postojalo političko opredjeljenje da i s drugim organizacijama, a ne samo s HBZ, treba uspostaviti nekakvu suradnju i to u cilju razdvajanja iseljeničtva "koje je neupućeno i dobromamjerno od eventualnog rukovodstva odnosno onih koji su drugačijih gledanja u odnosu na našu zemlju, pa čak i od ovih koji su desno orijentirani. /.../"⁶⁹

Komisija je o tome još napisala: "O tim je organizacijama, na predavanju po povratku iz SAD, govorio Tuđman koji ih je - kako njih tako i pojedince u nji-

⁶⁷ HDA, CK SKH, D 1967./2224, Izvještaj Komisije od 22. VI. 1967., 5.

⁶⁸ Isto, 5.-7.

⁶⁹ Isto, 8.-9.

hovom rukovodstvu - prema izjavi nekih članova Glavnog odbora prikazao u pogrešnom svjetlu, t.j. kao kulturne organizacije hrvatskih intelektualaca, pleđirajući za tješnje kontakte sa njima bez dovoljno upozorenja o kakvim se organizacijama radi /.../. Iz različite dokumentacije i izjava članova Odbora Komisija je "stekla uvjerenje da se radi o organizacijama koje su samo po nazivu kulturno i politički neutralne", a pojedinci u njima "neprijateljski raspoloženi prema socijalističkoj Jugoslaviji" i koji žele, osobito u posljednje vrijeme, stvoriti uvjete za rad u domovini, "posebno kroz kontakte i suradnju sa kulturnim radnicima i institucijama u Hrvatskoj." Tu Komisija vidi političku odgovornost V. Holjevca "jer je prihvatanje ovakve ocjene tih organizacija /na osnovu pogrešnog prikaza druga Holjevca/ moglo dovesti do kontakata i veza na način koji bi potpuno odgovarao svrsi i metodama njihovog djelovanja prema nama, a mogle su se očekivati i druge posljedice takovih stavova u Matici iseljenika Hrvatske."⁷⁰ Iz stenograma razgovora s Holjevcem 31. svibnja 1967. vidljivo je da je on o tome još rekao: "Njihov karakter je teško odavde ocijeniti. U tim organizacijama ima niz ljudi koji se apsolutno ne bave politikom, a ima istaknutih koji pišu protiv nas i mogli bi ih strpati u naše protivnike. /.../ To je moja (ocjena, op. K.S.) ili još možda nekih ljudi koji možda više o tome znaju. Mandić kad je tu boravio nije mogao tačno objasniti karakter tih organizacija, on ih je nazvao 'navudreni' intelektualci." I dalje: "Njih se može strpati u koš nacionalista, velikohrvata, ali ne ustaša. /.../ Oni pleđiraju za suradnju sa komunistima i ne može se reći da su u tom pogledu antikomunisti, ali izbjegavaju da se izjašnjavaju." Na izjavu člana Komisije da oni jesu za Hrvatsku, ali je pitanje 'kakvu', odgovorio je: "Tu je unutra mješavina. Tu je čitav niz ljudi nama nepoznatih, ali naučnih radnika, intelektualaca, koji su se tamo našli sticajem okolnosti, vjerojatno ima i nedobronamjernih. /.../ Ima među njima ljudi koji su za cjelovitost Jugoslavije, za njeno rješnje u današnjim granicama, a ima i drugih." Potvrdio je da u Glavnom odboru, i u Matici uopće, o ovom pitanju nema jedinstvenog stajališta, ali je činjenica da Matica iseljenika Hrvatske s njima ne održava vezu. "Ja to nisam htio. Nijedno pismo mi nije upućeno, niti je s njima održavan lični kontakt, niti je itko od njih bio ovdje. /.../ Kad je Tuđman bio tamo, on je imao niz kontakata. On je u predavanju nešto spomenuo, spomenuo je neka imena s kojima je razgovarao, međutim, da li u Clevelandu, da li u Chicagu, to bi trebalo vidjeti." Na dodatna pitanja o tome kako ih je mogao ocijeniti 'neutralnima', Holjevac je rekao: "To se može ovako ili onako, to je zavisno o nivou politike koju vodiš, da li želiš prodirati ili da se zadržimo na onom što imamo, a tu se radi o 1,5 milijuna ljudi iz ove republike koji su vani i koje ne možemo prepustiti utjecaju drugih snaga." O sumnji jednog člana Komisije da možda "nismo mi koji prodiremo, nego oni drugi", rekao je: "To je pitanje igre, da tako kažem."⁷¹ Na upit je li mu poznato da su te organizacije 'vezane uz CIA-u', odgovorio je: "Jeste, to je kao i kod drugih iseljeničkih organizacija. Mi smo svjesni toga da je u američkim iselje-

⁷⁰ Isto, 10.

⁷¹ HDA, CK SKH, D 1967./2224, "Iz stenogramskog zapisnika razgovora s V. Holjevcem", IV./1.-3.

ničkim organizacijama prisutna CIA. I tu pretpostavku moraš imati u vidu." Upitan je li ta opća ocjena o 'Akademiji' i 'Klubu' još u 'fazi razmišljanja', bez ikakve službene forme, je odgovorio: "Tako je, ništa drugo i to baš zbog toga što je to delikatno pitanje kao i sa Srbima. Nije jednostavno ići u suradnju sa Srpskom narodnom obranom koja ima u svojim kancelarijama slike kralja Petra, ali treba nešto učiniti." Potvrdio je da je ta 'nova linija' prema iseljeništvu rezultat dogovora i na saveznoj razini, u Savjetu za iseljenička pitanja pri Vladi SFRJ prije nekoliko godina, na kojem su bili "Stambolić, Nikezić i Mičunović", kada je zaključeno "da treba što šire prodirati u razne iseljeničke organizacije". On misli da treba nastojati "da se što više iseljenika dovodi ovdje, jer da je to naše najjače oružje i najbolja propaganda, jer svaki onaj koji posjeti Jugoslaviju vraća se sa drugim gledanjima na ono što se zbiva kod nas."

6. Zaključci Izvršnog komiteta CK SKH

Sjednica IK CK SKH 27. lipnja 1967. analizirala je izvještaj svoje komisije od 22. lipnja (15 stranica izvještaja te 4 stranice priloga), u kojem su navedena sporna stajališta V. Holjevca u ocjeni emigrantskih organizacija, istaknuta tolerancija pjevanja nacionalističkih pjesama u MIH-u, njegova odgovornost u redigiranju proglašenja u povodu poplave u Zagrebu te uloga oko pisma potpore Lj. Jonkeu i uključivanju nekih osoba u GO Matice. Po Izvještaju, V. Holjevac ne vidi situaciju oko Matice kao Komisija, niti "sagledava stepen svoje političke odgovornosti". Komisija je ocijenila njegovo djelovanje kao političko zastranjivanje "na nacionalističkoj liniji" te zaključila da "ima mjesta pozivanju na političku odgovornost." U Izvještaju stoji i da je Komisija dva puta razgovarala s njime, bez zapisnika, u oba slučaja on je iznio ista mišljenja "što se može smatrati kao njegovo uvjerenje."⁷² Komisija nije predložila oblik partijske odgovornosti V. Holjevca. Rasprava na Izvršnom komitetu obuhvatila je više problema - držanje Holjevca oko najspornijih pitanja u vezi s Maticom, stupanj njegova 'nacionalističkog zastranjivanja', analizu njegova ponašanja u razgovoru s Komisijom i na Izvršnom komitetu, a u raspravi je dano i niz više ili manje utemeljenih mišljenja o njegovoj ličnosti u jednom dužem razdoblju političkog aktivizma te o političkim implikacijama ovog 'slučaja'. Tako je sekretar Izvršnog komiteta Tripalo rekao: "I. / dijelim mišljenje da Veco je malo inficiran tim nacionalističkim shvaćanjima /../" - ali - "činjenica je i to da je pred naš plenum bilo jako mnogo ljudi koji su govorili: Veco je govorio ovo, ili Veco je govorio ono, međutim, kada smo počeli utvrđivati onda je sve to bilo ovaj čuo od onoga, nitko to nije mogao potvrditi, itd."⁷³ I dalje: "Inače, čitava ova gužva sa Maticom iseljenika nije se baš povoljno odrazila u iseljeništvu." Predložio je da se izvanredna skupština Matice

⁷² HDA, CK SKH, IK, Zapisnik sjednice od 27. VI. 1967., 29. - Kada su vođeni ti razgovori, iz dostupne građe, nisam uspjela rekonstruirati.

⁷³ Isto, 32. - 34.

održati na jesen, redovita u proljeće 1968. naglašavajući da na ovu prvu treba ići "više zbog Tuđmana i Komarice, nego Veće."⁷⁴ Zauzeo se da se formulacija u izvještaju Komisije "ima mjesta za pozivanje na političku odgovornost Većeslava Holjevca" pretvori u "da postoje elementi političke odgovornosti Većeslava Holjevca", s čime se dio sudionika rasprave nije složio, ali je Tripalo inzistirao na drugoj, jer prva - "pozivanje na političku odgovornost" - značila bi, po njemu, "ponovno voditi neku istragu o Veci Holjevcu". Druga znači da 'elemenata odgovornosti' - ima, a kolika je ta odgovornost, utvrdit će rasprava. Nije se složio ni da se opet analizira slučaj nagrada Fonda 'Božidar Adžija'.

Jedan član Komisije je rekao da bi trebalo razgovarati još jedanput s Holjevcem, jer se i u izvještaju vidi da njega nitko nije ozbiljnije upozorio na njegove pogreške, na nacionalizam: "Jer, bez daljnega se radi o nacionalizmu, ali da taj nacionalizam nije jedan duboko zlonamjeren /.../ to su ubjeđenja čitavog niza ljudi da nije taj čovjek otišao u jednu duboku zlonamjernost."⁷⁵ Drugi član Komisije je zamjerio što Holjevac "nije pokazao ni malo sklonosti da se korigira, da nešto prihvati." I ostali iz Komisije imali su primjedbe na njegovo ponašanje u vrijeme razgovora, ali i kasnije, tvrdeći da on time pokazuje da je "još uvijek samouvjeren", što se osobito vidi u njegovim aluzijama da se u njega 'dira', a u druge se 'ne smije' - Tuđmana, Šibla, Rukavinu.⁷⁶ Odnosno to ponašanje sugerira, rekao je jedan član, da je riječ o "čisto političkoj špekulaciji. /.../ on danas tako postupa, da razmišlja - hoće li ovakovo moje ponašanje i ovakova atmosfera moći se zadržati ili ne. On tu uopće nije raščistio. A da je to politička špekulacija, mi smo imali pred sobom i one materijale - iako, to nije bio predmet rasprave naše komisije - ono o Praksisu." U Komisiji je ukazano i da Holjevac pokušava cijelu stvar prikazati naivnom. "Čitavo vrijeme se ponašao kao čovjek koji bi rekao: ako priznaš - pola ti se prašta, ako ne - prašta ti se sve."⁷⁷

Ili: "Meni se čini da je već to zlo, da ako mu se šta reklo - reklo se je njemu u četiri oka, i on nas sada uvjerava da mu nitko nije ništa rekao ranije"- i čini se da "on od svega toga ne vidi ništa. I to je najteža stvar." Drugi član Komisije je podsjetio da se po Zagrebu priča da u Centralnom komitetu ima ljudi koji tamo ne bi trebali biti, zbog nacionalističkih skretanja, da je V. Holjevac već bio zbog toga pozivan u CK SKH te je dodao - ako je komisija trebala to utvrditi, ono što je već poznato, onda je njezina uloga promašena. Izvršni ko-

⁷⁴ Isto, 34.

⁷⁵ Isto, 36.

⁷⁶ Isto, II./7.- U razgovorima s Komisijom bilo je izjava o 'grupi' u GO koju čine Holjevac, Komarica i Tuđman, što je Komisija pokušala razjasniti u razgovoru s Holjevcem, koji je to opovrgnuo, rekavši: "Druga je stvar što sam se ja sastajao sa Rukavinom ili Šiblom i Tuđmanom, mi smo ratni generali, komesari najveće ratne jedinice. Nas trojica smo se sastajali, a ne sa Komaricom."- HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967., Stenogramski zapisnik razgovora vođenih u Komisiji za utvrđivanje stanja u Matici iseljenika Hrvatske, 50. - Na Izvršnom komitetu ovo je komentirano: "To je rečeno u jednom nonšalantnom tonu, sa smješkom, ali u tonu: postoji tu jača grupa u koju se vi ne usudite darnuti, pa prema tome tražite mene za žrtvu i nekakve Komarice."(Isto kao bilj. 75)

⁷⁷ Isto kao bilj. 75, II./2.-3.

mitet trebao bi voditi računa i o stajalištima nekih starijih članova CK koji čekaju rješenje ovog slučaja, trebalo bi misliti i o javnom mnijenju u SK, gdje "ljudi očekuju da će jedan put se tu izaći do kraja sa stavovima van, a ono što primjenjujemo na obične komuniste, u daleko sitnijim stvarima, da pokušamo primijeniti jednom prilikom i na odgovornije komuniste koji sjede u forumima." Po njemu, držanje V. Holjevca prema Komisiji "jeste jedno sasvim ozbiljno političko zastranjivanje, jedna sasvim određena smišljena akcija ././", za što neku odgovornost snosi i najuže vodstvo koje je prema Holjevcu pokazivalo već duže vrijeme "jednu čudljivu toleranciju".⁷⁸ Zamjerena mu je i nepopustljivost i 'izmotavanje' i oko sitnih stvari (pjevanje pjesama i sl.). Kad bi se V. Holjavac drukčije ponašao, pokazao i malo samokritičnosti, smatrali su i drugi, sve bi bilo lakše, "čak bi i javna kritika bila dovoljna."⁷⁹ Član Izvršnog komiteta je rekao da ne treba 'dramatizirati', nego 'slučaj' riješiti na redovnom plenumu CK SKH, pri čemu već na početku treba dati konkretan prijedlog, da se ne vodi rasprava, jer može biti "ekstremnih zahtjeva, a moglo bi biti i slabih. Moglo bi biti i natjecanja, zavisi tko će dati ton."⁸⁰ Svi članovi Komisije su se slagali u ocjeni da u Holjevca nije riječ o 'svjesnoj neprijateljskoj aktivnosti', "da on tu granicu nije prešao."⁸¹

M. Tripalo je rekao da Izvršni komitet ima "neki materijal grupe iz Švicarske", koja na dosta širokoj političkoj platformi računa na iskorištavanje nekih komunista "koji su nagrizeni. ././ I tu se spominje da bi jedan od njih mogao biti Veco Holjavac koga kada se stvar ostvari, treba odbaciti." On misli da je bitni propust Holjevca da: "on nacionalni osjećaj stavlja na prvo mjesto, iznad klasnog, revolucionarnog."⁸² Ali, prema mišljenju jednog člana Komisije "././ na području Karlovca o nacionalizmu Vece ne daju ni govoriti, - oni kažu on je s nama ratovao na banderi bratstvo - jedinstvo, on je taj kojemu su pjesme pjevali."⁸³

Izvršni komitet CK SKH i članovi njegove Komisije su se složili da se još jednom razgovara s Holjivcem ("ali ne u četiri oka"), odnosno da ga se izvijesti o Izvještaju i prijedlogu zaključaka. Komitet je na temelju materijala Komisije (i nadopuna koje je na izvještaj dao Holjavac) konstatirao da su u njezinom izvještaju "na objektivan način i argumentirano iznešene pojave koje su očitovale i izvjesna nacionalistička skretanja kao i nezdravu klimu, pogodnu za daljnje deformacije u Matici iseljenika Hrvatske." Komitet je prihvatio ocjenu Komisije da odgovornosti snose članovi SK na radu u toj instituciji, a osobito V. Holjavac. Izvršni komitet CK SKH je posebno istaknuo

"svoje nezadovoljstvo sa držanjem druga Većeslava Holjevca na sjednici Izvršnog komiteta, zbog njegovog nastojanja da se formalistički opravdaju

⁷⁸ Isto, II./6.-7.

⁷⁹ Isto, II./11.

⁸⁰ Isto, II./13.

⁸¹ Isto, II./16.

⁸² Isto, II./17.

⁸³ Isto, II./18.

kritizirane pojave i postupci. Ocjene druga Većeslava Holjevca o pojedinim pojavama /gdje se u te ocjene upuštao/ potvrđuju - na osnovi izvještaja utvrđeni zaključak - da neke nacionalističke pojave i postupci u Matici iseljenika nisu samo izraz slučajno načinjenih pogrešaka već i dubljih idejno-političkih zabluda o nacionalnom pitanju koje on razmatra van klasnog i društvenog konteksta."⁸⁴

V. Holjevcu je predloženo da podnese ostavku u CK SKH.

Deveta sjednica CK SKH 16. listopada 1967. raspravljala je o "Izvjestaju o provođenju zaključaka VII plenarne sjednice u vezi s nekim nacionalističkim pojavama u Matici iseljenika Hrvatske". V. Bakarić je kratko izvijestio da je predsjednik Matice V. Holjavec dao ostavku na članstvo u Centralnom komitetu i predložio da se ona prihvati. Ostavka je prihvaćena uz jedan suzdržan glas, onaj M. Žanka koji je rekao: "/./ smatram da je naš stav na ranijem plenumu bio drugačiji, da naš rad ide u tom pravcu da ne ohrabrujemo ljude bilo kakvim pokušajima te vrste."⁸⁵

Sjednica Izvršnog komiteta 20. XII. 1967. godine bavila se pripremom godišnje skupštine Matice iseljenika, a na sjednici su bili i članovi Saveza komunista u Matici. Sekretar Tripalo je ocijenio situaciju 'delikatnom', zbog posebnosti Matice koja surađuje s ljudima koji nisu komunisti, pa zato treba ostvariti stajališta CK SKH u vezi s Maticom bez 'dramatizacije': održati redovitu skupštinu nešto prije nego inače, a kad su u pitanju novi čelni ljudi, Izvršni komitet ne želi nametati neku određenu osobu, i neće se u to miješati "radi javnosti."⁸⁶ Na sastanku je bio i Holjavec koji je, uz ostavku u CK SKH, dao i onu na predsjedništvo Matice, ali i dalje je rukovodio njezinim radom do 1968. (U vrijeme "Iseljeničkog tjedna" Matice 1.-8. srpnja on je organizirao prijam za sve sudionike. Sudjelovao je aktivno i u radu GO SSRNH 3. XI. 1967. koji se bavio budućom skupštinom MIH te rekao da treba dovršiti promjenu Statuta MIH na koji je bilo političkih primjedbi, a novi Glavni odbor formirati od predstavnika terenskih organizacija iz cijele Republike, a ne kao dosad od političkih osoba iz Zagreba.⁸⁷) Holjavec je u IK ponovno govorio o ozbiljnosti problema hrvatskog iseljeničtva - o četvrtini hrvatskog naroda u iseljeničtvu, da su Hrvati najbrojniji i među privremeno zaposlenima u inozemstvu te je rekao da se 'stara' Jugoslavija ozbiljnije bavila problemima iseljeničtva, nego "mi danas". (U Kraljevini Jugoslaviji Komesarijat za iseljeničtvo za cijelu državu bio je smješten u Zagrebu.)⁸⁸ Izvijestio je da je nakon konvencija HBZ u ožujku otišao iz vodstva Mandić, "koji je s nama surađi-

⁸⁴ HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi 1967., ('Matica iseljenika Hrvatske'), Zaključci Izvršnog komiteta, 2.-3.

⁸⁵ HDA, CK SKH, Povjerljivi spisi, 1967., Stenografski zapisnik IX. sjednice, 76.

⁸⁶ HDA, CK SKH, IK, Zapisnik sjednice od 20. XII. 1967., 2.

⁸⁷ HDA, RK SSRNH, 'Zapisnik sjednice predstavnika odbora Matice iseljenika s podružja SRH', 3. XI. 1967., 1.

⁸⁸ HDA, CK SKH, IK, Zapisnik sjednice od 20. XII. 1967., 26.

vao", ali da je i novoizabrani predsjednik John Badovinac,⁸⁹ rođeni Amerikanac, pokazao volju za suradnjom s Maticom. Ta promjena i smjena generacija istodobno u vodstvu ove organizacije, po njemu, govori "o znatno promijenjenim uvjetima i o pažljivijem pristupu čitavoj stvari." Tajnik Matice je, govoreći o stanju u političkoj emigraciji, ocijenio da jača desna struja, dijelom i zbog pogrešnog prikazivanja stanja u Jugoslaviji, a dodatno je loš utjecaj imala i 'Deklaracija'. Rekao je da u političkoj emigraciji postoji i grupa koja želi službene ili poluslužbene odnose s predstavnicima Hrvatske i da tu treba biti pažljiv, razdvojiti one koji Jugoslaviju i Hrvatsku dovode u pitanje od onih koji nisu na komunističkim pozicijama, ali su rodoljubi.⁹⁰

Zaključak

Ime V. Holjevca spominje se u domaćoj i stranoj literaturi koja se bavi događajima u Jugoslaviji i Hrvatskoj šezdesetih godina. Činjenica je, međutim, da njegovu djelatnost ne analiziraju podrobnije ni istraživači ni sudionici događaja u memoarskim zapisima, nego se uobičajeno piše da je iz političkog života uklonjen zbog svojih 'hrvatskih opredjeljenja', bez detaljnije elaboracije, a ponegdje se samo, i to pogrešno, navodi da je svoju političku karijeru morao završiti zbog potpore 'Deklaraciji o jeziku'. Rekonstrukcija političkih događaja oko V. Holjevca šezdesetih godina pokazuje da je on bio samosvojna ličnost koja nije odustajala od svojih političkih stajališta. Ipak, ostaje dojam (koji možda može biti promijenjen cjelovitim uvidom u mnogo širi fond arhivske građe od onog koji je meni bio dostupan, kao i kroz svjedočenja suvremenika) da je njegov odlazak iz politike u konkretnom vremenu - 1967. godine, više uvjetovan spletom događaja u to vrijeme, osobito širokom i oštrom političkom kampanjom protiv 'Deklaracije', nego što je bio posljedicom čvrstih uvjerenja tadašnjeg političkog vrha o ozbiljnosti njegovih 'nacionalističkih skretanja' života.

SUMMARY

VEĆESLAV HOLJEVAC IN POLITICAL EVENTS IN CROATIA IN 1967

The dismissal of V. Holjevac from the political life of Croatia, confirmed by his resignation of the membership in the Central Committee of the Association of Communists of Croatia at the end of 1967 had not been a subject of historiographical research. The article analyses, on the basis of original Party documents from that period, the circumstances of this event.

Already in spring 1966, Holjevac was subject to political criticism as president of the Committee of the Fund for Nominating the Scientific Awards "Božidar Adžija".

⁸⁹ Calumet, Michigan, 1907.-Panama City, Florida, 1981., predsjednik HBZ 1967.-1978.

⁹⁰ HDA, CK SKH, IK, Stenogramski zapisnik sjednice od 20. XII. 1967., II./21.

At that time two philosophers, members of the Praxis Circle (which had been for several years subjected to Party condemnations), were also given the award. Contrary to political pressures and public criticism, Holjevac persisted in defending those awards.

In the political campaign of the Party forums after the appearance of the "Declaration on the name and position of the Croatian language" in March 1967 the Matica iseljenika Hrvatske, whose president was Holjevac, had been recognized as one of the "focal points of nationalism". The Party Commission that had undertaken a considerable investigation in this institution attached to Holjevac a "nationalistic deviation" and responsibility for nationalistic manifestations in the Association (visible in the "Croatization" of the term "our emigration" (*naše iseljenišтво*), singing of "nationalistic" songs, national "counting" and generally a lack of alert towards "nationalistic" events and, especially, an inadequate reaction regarding the "Declaration"), as well as his relationship towards particular Croatian emigrant organizations in America (qualification of the Croatian Academy of America and American-Croatian Academic Club as "neutral and politically undecided" was contrary to the political marking of that time about them as "hostile" organizations). As Holjevac upheld his views this led to his forced resignation in the Central Committee of the Association of Communists of Croatia in October 1967 and with his total resignation from the political life.